

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za zgodovino
Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo

Študijsko leto 2016/17

Diplomsko delo

Nejc Marcen

**Tematizacija srebreniškega genocida in podobe
Drugega v avtobiografiji Mehmedalije Alića *Nihče***

Mentorja:

red. prof. dr. Tone Smolej

izr. prof. dr. Mitja Ferenc

Ljubljana, 2017

TEMATIZACIJA SREBRENIŠKEGA GENOCIDA IN PODOBE DRUGEGA V AVTOBIOGRAFIJI MEHMEDALIJE ALIĆA *NIHČE*

Nekaj mesecev pred koncem več kot trinjenim koncem se je v Srebrenici zgodil eden ključnih dogodkov in največjih zločinov več kot tri leta trajajoče medetnične vojne v Bosni in Hercegovini. V začetku julija 1995 so pripadniki sil bosanskih Srbov najprej zavzeli območje, ki je bilo od leta 1993 pod zaščito Združenih narodov, nato pa pobili več tisoč moških pripadnikov večinsko muslimanskega prebivalstva, ženske in otroke pa prisilil v beg. Srebreniški zločin kot eden najbolj tragičnih trenutkov bosanske vojne, pozneje okarakteriziran za genocid, dobiva odmev tudi v literaturi, med drugim je na svojstven način tematiziran v avtobiografiji *Nihče* Mehmedalije Alića. Kot tujec brez državljanstva in zaposlitve ostane Alić po razpadu Jugoslavije in osamosvojitvi njenih republik birokratsko ujet v Sloveniji, kamor se je iz rodne okolice Srebrenice v želji po boljši prihodnosti preselil v času šolanja. Od tod zločin osvetljuje posredno s pomočjo pričevanj preživelih sorodnikov in prijateljev ter s spominom na tiste pokojne bližnje, ki genocida niso preživeli. Odkritje žrtev izvensodnih pobojev po drugi svetovni vojni, s katerimi se kot rudar, poslan na delo v laški rudnik, sooči v Hudi jami, obudi spomine na tragične dogodke iz leta 1995, ob primerjanju obeh zločinov pa Alića srebreniška izkušnja tudi notranje obvezuje k dostojnemu ravnanju z žrtvami drugega zločina. Slabe življenjske izkušnje v Srebrenici in pozneje v Sloveniji, ki jih je doživel kot Bošnjak, se v Alićeви avtobiografiji ne zrcalijo skozi negativno podobo Drugega. Avtor ne podleže stereotripizaciji in posploševanju, namesto kolektivizacije jasno razmejuje med odgovornimi za zločine in napake in preostalimi predstavniki drugega naroda.

Ključne besede: Bosna in Hercegovina, Srebrenica, vojna v Bosni in Hercegovini 1992–1995, Mehmedalija Alić, *Nihče*, avtobiografija, tematologija, imagologija.

THEMATIZATION OF SREBRENICA GENOCIDE AND THE IMAGE OF THE OTHER IN THE AUTOBIOGRAPHY NOBODY OF MEHMEDALIJA ALIĆ

A few months before its end, one of the key events and the biggest crime in the three years of interethnic wars in Bosnia and Herzegovina took place in Srebrenica. At the beginning of July 1995, members of the Bosnian Serb forces initially occupied the area, which had been under the protection of the United Nations since 1993, and then killed thousands of men of

the majority Muslim population, and forced women and children to flee. The Srebrenica crime, later also characterized as genocide, as one of the most tragic moments of the Bosnian war, is receiving notice also in literature, among other things it is, in a particular way, thematized in the autobiography *Nobody* of Mehmedalija Alić. As a foreigner without citizenship and employment, Alić stays bureaucratically trapped in Slovenia after the collapse of Yugoslavia and the independence of its republics, where he moved from his native Srebrenica vicinity in aspiration for a better future during his schooling time. Hence, he exposes the crime indirectly through the testimony of surviving relatives and friends, and with the memory of those deceased who failed to survive the genocide. Discovery of extrajudicially killed victims after Second World War with which he met as miner in Huda jama mine in Laško, is a remembrance of tragic events from 1995. As Alić compares both mass murders he feels an obligation to treat posthumous remains with respect, because of his own experience in Srebrenica. Poor life experiences in both Srebrenica and later in Slovenia, where he was ill-treated as Bosniak, aren't reflected in negative image of The Other. Instead of stereotyping and generalization, the author clearly draws a line between those responsible for crimes and mistakes and representatives from other nations, when he could be easily biased.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Srebrenica, war in Bosnia and Herzegovina 1992-1995, Mehmedalija Alić, *Nobody*, autobiography, thematology, imagology.

KAZALO

KAZALO.....	4
UVOD.....	5
VOJNA V BIH 1992–1995.....	6
RAZPAD JUGOSLAVIJE	6
POLITIČNE NAPETOSTI, ZAČETEK SPOPADOV IN VOJNA V BIH.....	6
Začetek spopadov.....	9
1993.....	12
1994.....	14
1995.....	16
Mirovna pogajanja in Daytonski sporazum	17
GENOCID V SREBRENICI.....	18
ZGODOVINSKO-GEOGRAFSKA UMESTITEV SREBRENICE.....	18
SREBRENICA V ČASU VOJNE.....	18
Leto 1992 in začetni spopadi.....	18
1993: Razglasitev Srebrenice za zaščiteno območje.....	19
1995: Slabšanje razmer, zavzetje in genocid v Srebrenici	20
Masovni poboji.....	23
EPILOG.....	23
Sodni procesi.....	24
Vloga in odgovornost Beograda.....	24
Preiskave, poročila in politični odzivi.....	25
GENOCID V SREBRENICI IN AVTOBIOGRAFIJA NIHČE.....	27
ZVRSTNA OPREDELITEV.....	27
Avtobiografija.....	27
Avtobiografskost dela Nihče.....	28
TEMATIZACIJA SREBRENIŠKEGA GENOCIDA V DELU NIHČE.....	29
Srebreniški genocid v avtobiografiji Nihče.....	29
PODOBE DRUGEGA V AVTOBIOGRAFIJI NIHČE.....	33
Imagologija	33
Podoba Slovenije v avtobiografiji Nihče.....	34
Podoba Drugega (Srbov) v avtobiografiji Nihče.....	36
ZAKLJUČEK.....	39
SEZNAM VIROV IN LITERATURE.....	40

UVOD

Ob razpadu Jugoslavije se je na območju Bosne in Hercegovine (BiH), republike 3 konstitutivnih narodov, razplamtela večletna vojna. Pred koncem vojne je poleti leta 1995 dogajanje pretresel pokol več tisoč Bošnjakov v Srebrenici, eden največjih zločinov po 2. svetovni vojni v Evropi pa dobri dve desetletji pozneje odmeva tudi skozi literaturo. Poleg v nekaterih izrazito leposlovnih delih motive srebreniškega genocida v slovenščini najdemo tudi v avtobiografiji *Nihče* Mehmedalije Alića. V spominskem življenjepisu Alić popisuje svojo pot od rojstnih Grujićev v okolici Srebrenice do Slovenije, kamor je odšel z željo po boljšem življenju, kmalu po osamosvojitvi pa ostal brez zaposlitve na eksistencialnem robu. V prvem delu pričujočega diplomskega dela bom srebreniški genocid postavil v zgodovinski kontekst dogajanja na področju nekdanje Jugoslavije v prvi polovici devetdesetih, v drugem literano-kompartivističnem pa bom preveril, kako se tragični dogodek, ki ga je doživel posredno preko izgube in pregona najbližjih, tematizira v Alićeavi avtobiografiji in kako tragične izkušnje avtorja v njej vplivajo na podobo Drugega oziroma druge kulture.

VOJNA V BIH 1992–1995

RAZPAD JUGOSLAVIJE

Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ), pod imenom Demokratična federativna Jugoslavija (DFJ), oblikovana po 2. svetovni vojni na ozemlju nekdanje Kraljevine Jugoslavije, se je ob koncu osemdesetih začela približevati svojemu koncu. Zgodovinska nasprotja med posameznimi narodi (5 konstitutivnih: slovenski, hrvaški, srbski, bošnjaški, makedonski in nekonstitutivni albanski), živečih v 5 republikah in 2 avtonomnih pokrajinah, so ob vse slabših gospodarskih razmerah, centralističnem ustroju države in okrepljeni vlogi vojske postajala vse bolj očitna. Najprej so na dan privrela v Sloveniji in na Hrvaškem, ki sta po demokratičnih procesih konec osemdesetih 25. oziroma 26. junija 1991 stopili na samostojno pot. Slovenske in hrvaške odločitve za neodvisno državo niso hoteli razumeti v Beogradu, kjer so se centralne jugoslovanske oblasti pod vplivom srbskih nacionalistov odločile za vojaško posredovanje proti „uporniškima“ republikama. Medtem ko so bili spopadi v Sloveniji kratkotrajni in so se zaključili z brionskim procesom, pa se je na Hrvaškem, katere dele ozemlja so vključevali velikosrbski načrti, razvnela dolgotrajna vojna. Podobni usodi ni leto pozneje ušla niti večnarodna in zato družbeno-politično toliko bolj kompleksna sosednja Bosna in Hercegovina (BiH).

POLITIČNE NAPETOSTI, ZAČETEK SPOPADOV IN VOJNA V BIH

Ustavno definirana kot enakopravna skupnost 3 konstitutivnih narodov, Muslimanov,¹ Srbov in Hrvatov (in ne kot ekskluzivna nacionalna država) je BiH na mikroravni odlikavala položaj, v katerem se je znašla Jugoslavija na začetku devetdesetih. Pod vplivom demokratičnih sprememb v nekdanjem vzhodnem bloku se je Zveza komunistov BiH spomladi 1990 preimenovala v socialdemokratsko stranko in sledila drugim republikam SFRJ pri uvedbi večstrankarskega sistema. V skladu z ustavnimi spremembami so preobraženi komunisti dovolili oblikovanje strank na etničnem principu, ki bodo v prihodnjem, kot so si zamislili, predstavljale nenevarno opozicijo njihovi nadaljnji oblasti, ki so jo skušali obdržati pod sloganom ohranitve medetnične harmonije. Toda tako imenovane nacionalne stranke:

¹Na drugem bošnjaškem kongresu 2. 9. 1993 so bosanski Muslimani prevzeli star otomanski naziv „Bošnjaki“ za nacionalno ime. V pričujočem delu bom oba naziva uporabljal enakovredno.

muslimansko Stranko demokratske akcije (SDA), Srbsko demokratsko stranko (SDS) in Hrvaško demokratsko skupnost BiH (HDZ BiH) je navkljub različnim pogledom združilo nasprotovanje režimu in želja po spremembah v neformalno koalicijo, ki jim je na volitvah novembra 1990 prinesla zmago. Slavile so na občinski in republiški ravni, kjer so skupaj osvojile 71 % glasov, 5 od 7 mest pa so si HDZ BiH, SDS in SDA razdelile tudi v predsedstvu SR BiH, čigar predsednik je, kljub temu, da je več glasov kot predstavnik Muslimanov osvojil Fikret Abdić, postal Alija Izetbegović. V skladu z naprej dogovorjeni nacionalnim ključem je mesto predsednika skupščine SR BiH zasedel Momčilo Krajišnik iz SDS, predsednik vlade pa Jure Pelivan iz HDZ BiH. Na podoben način so se formirale tudi oblasti na nižjih lokalnih ravneh.

Navidezno soglasje med nacionalnimi strankami se je hitro razblinilo zaradi različnih pogledov tako na prihodnost BiH kot tudi Jugoslavije. Medtem ko sta se srbska in hrvaška stran vsaka s svojimi načrti o priključitvi matici strinjala o razdelitvi Bosne, kar naj bi predsednika obeh republik Slobodan Milošević in Franjo Tuđman v začetku leta 1991 potrdila z načelnim dogovorom v Karađorđevu, je SDA ostala edina zagovornica njene ohranitve. V skladu s tem je Izetbegović BiH skušal izvzeti iz dogajanja v ostalih republikah SFRJ oziroma zadržati nevtralnost do Srbije in Hrvaške, pa čeprav je bilo posledice spopadov v sosednji republici čutiti tudi preko meje. Vse bolj zaostrene razmere so bile vse prej kot v sozvočju z Izetbegovićevim besedami, da ta vojna ni njihova, njegova politika pa je razdvajala tudi samo SDA, ki je lovila ravnotežje med zagovorniki večje popustljivosti do Beograda na eni strani in tistimi, ki so zagovarjali priprave na vojno in večjo naslonitev na hrvaško skupnost. Prvi, ki so bili sicer v manjšini, so po propadlih pogovorih Izetbegovića in Miloševića v Beogradu morali popustiti političnim realitom, SDA se je kmalu začela zblíževati z HDZ BiH, skupščina BiH pa je v septembru sprejela odločitev, da vojaških nabožnikov iz te republike ne pošiljajo več v vrste Jugoslovanske ljudske armade (JLA).

Mesec dni pozneje je z Aktom o reafirmaciji suverenosti republike BiH, ki je njenim predstavnikom nalagal umik iz zveznih institucij in organov, bil storjen še korak naprej k ločitvi republike od SFRJ. Odločitev, sprejeta ob soglasju vodilne hrvaške in muslimanske stranke, je močno razburila srbsko SDS, ki se je pritoževala nad ustavnimi kršitvami in nespoštovanjem odredbe o dvotretjinski večini, Radovan Karadžić pa je grozil, da bo zaradi nje „v nekaj dneh ubitih 500.000 ljudi, Muslimani pa bodo izginili iz Bosne in Hercegovine.“ (Rimljak, „Tako je govorio“ v: Rat u Bosni in Hercegovini. Splet) Karadžićeve besede so bile

pozneje večkrat uporabljene kot dokaz napovedi etničnega čiščenja, neposredna reakcija Bosanskih Srbov na odločitev republiških oblasti pa je bila s formiranjem tako imenovanih srbskih avtonomnih oblasti podobna tisti njihovih sonarodnjakov na Hrvaškem. Ta proces, s katerim so želeli povezati vsa večinsko srbska območja v BiH, se je delno začel že v aprilu, vrhunec pa dosegel z novembrskim referendumom, na katerem so volivci na območjih s srbsko večino odločili teritorij bodoče republike (poleg 5 večinsko srbskih območij so ga sestavljala tudi območja „na katerih so Srbi ostali manjšina zaradi genocida v času 2. svetovne vojne“) in izrazili voljo, da bo ta ostala v Jugoslaviji. Na temelju te odločitve je bila 9. januarja 1992 proglašena tako imenovana Srbska republika Bosna in Hercegovina, pozneje preimenovana v Republiko Srbsko. Skoraj istočasno je prišlo do oblikovanja podobnih entitet na območjih z večinskim hrvaškim prebivalstvom, ki pa prav tako niso skrivale teženj po priklučitvi k matici. Prvo je bila 4. novembra s strani HDZ BiH v Bosanskem Brodu ustanovljena Hrvaška skupnost Posavine, 18. novembra v mestu Grude v zahodni Hercegovini Hrvaška skupnost Herceg-Bosna, 25. januarja 1992 pa še Hrvaška skupnost Osrednje Bosne.

Za ohranitev celovitosti BiH si je od voditeljev prizadeval le še Alija Izetbegović. Ob zagotovilih ameriškega ambasadorja v Jugoslaviji Warrena Zimmermanna, da bodo slednjo spoštovale tudi ZDA, se je parlament v Sarajevu konec januarja 1992 odločil za razpis referendumov, ki ga je sicer za priznanje BiH zahtevala tudi Badinterjeva komisija oziroma Evropska skupnost. Datum glasovanja, s katerim se niso strinjali poslanci SDS, ki so protestno zapustili skupščino, je bil določen za 29. februar in 1. marec 1992.

V senci političnega dogajanja je medtem JLA v skladu z načrtom RAM, ki je predvideval oblikovanje Velike Srbije z izhodom na morje, mirno zasedla BiH. Brez posvetovanja s predsedstvom je pod poveljstvom generalpolkovnika Milutina Kukanjaca v republiki namestila 6 korpusov (90.000–100.000 vojakov), pri čemer je že tako številčne enote v BiH okrepila še s tistimi iz Slovenije in Hrvaške. Skupaj z vojaki pa je v BiH romalo tudi orožje JLA. Ob začetku umika armade iz Hrvaške so oblasti v Zagrebu Evropski skupnosti in Združenim narodom predlagale, da orožje v vojašnicah prepustijo mednarodnemu nadzoru, sicer ga bo JLA uporabila v BiH. V iluziji, da bo slednja v BiH preprečila vojno, mednarodna skupnost predloga Hrvaške ni slišala in od nje z ultimatom zahtevala, da dovoli prenos v sosednjo republiko. Brez pogojevanja je JLA orožje izročil tudi Izetbegović.

Čedalje bolj zaostrene razmere je mednarodna skupnost skušala reševati s pogajanjem v okviru Mednarodne konference za bivšo Jugoslavijo. Portugalski zunanji minister Jose Cutileiro je zastavil svoje posredništvo pri srbskem predlogu, da je treba BiH zasnovati po švicarskem modelu, jo razdeliti na suverene kantone in s tem vsem trem narodom zagotoviti enake pravice, njegov predlog pa je dva dni pred referendumom na srečanju v Sarajevu pogorel in tako so sprte strani glasovanje pričakale brez dogovora. Čeprav je Badinterjeva komisija ob referendumski zahtevi poudarjala, da ga mora potrditi večinski glas, so portugalski diplomati, ki so se morali spopasti s problemom, potem ko je Portugalska z začetkom leta 1992 prevzela predsedovanje Evropski uniji, nekoliko zrahljali kriterije. Upoštevajoč t. i. „galsko doktrino,“ ki ne ločuje med državljani in etničnimi skupinami kot nosilkami specifičnih kolektivnih interesov, so zagotovili, da bo neodvisnost BiH priznana že, če bo zanjo glasovala večina volivcev. Ob takšnih pogojih in znanem dejstvu, da so bosanski Srbi zaradi nasprotovanja odcepitvi BiH napovedali bojkot, je bil rezultat referenduma bolj ali manj znan. Glasovanja so se po pričakovanjih udeležili le muslimanski in hrvaški volivci in tisti del srbskih, ki ni podpiral Karadžičeve politike. Njegove paravojaške enote so na območjih, ki so jih obvladovale, tudi fizično blokirale referendum, ki se ga je na koncu udeležilo 63,4 % ali 3.200.000 volilnih upravičencev. 99,43 % (1.986.202) jih je podprlo neodvisnost, nizka referendumski udeležba pa je bila preskromna, „da bi na njej lahko temeljila trdna državna skupnost“ (Pirjevec, „Jugoslovanske“ 125).

Začetek spopadov

1. marca 1992, ko so bila volišča ponekod po BiH še odprta, je prišlo v središču Sarajeva do sicer v tistem obdobju dokaj običajnega incidenta. V središču mesta je pred Staro cerkvijo na Baščaršiji potekal poročni spreved, v katerem naj bi udeleženci izzivalno vihteli srbsko zastavo in peli za Muslimane žaljive pesmi. Njihovo početje ni ostalo neopaženo s strani skupine mladih s pripadnikom Zelenih baretk, Ramizem Delalićem – Čelom na čelu, prišlo je do prerivanja, v katerem je Delalić potegnil pištolo in enega od svatov ubil, popa Srbske pravoslavne cerkve pa ranil. Alija Izetbegović je incident z besedami, da gre za „strel proti vsej Bosni“ (Pirjevec 126) obsodil, na drugi strani pa je Radovan Karadžić v dogodku videl pretečo usodo neodvisne BiH in s tem pripomogel, da ga je del srbskih medijev interpretiral kot simbolični začetek vojne v BiH.

Na streljanje v središču Sarajeva so se odzvale tudi srbske paravojske enote, ki so v več delih prestolnice postavile barikade in kontrolne točke, v naslednjih dneh pa so podobno storile tudi v bosanskem Šamcu, Derventi, Odžaku in Bosanskem Brodu. Od tod so hrvaške sile pregnale JLA in srbske paravojske enote, ki so skušale zasesti tamkajšnji most in s tem zagrebški vladi preprečiti, da bi Hrvatom v Posavini še naprej dostavljala orožje. V naslednjih tednih je v nekaterih bosanskih mestih prišlo do posamičnih incidentov, ki pa so ostali v senci srbskega napada na Bijelino. „Potem ko je v neki srbski kavarni eksplodirala bomba, ki naj bi jo podtaknili Muslimani,“ (ibid. 133) je 1. aprila približno 1.000 pripadnikov Araknove Srbske prostovoljne garde napadlo mesto v severozahodni BiH, v katerem je tedaj živel pretežno muslimansko prebivalstvo. Odpor maloštevilnih pripadnikov Patriotske lige in Zelenih baretk so hitro zlomili v nizu zločinov, ki so sledili, pa naj bi bilo pobitih 500 lokalnih muslimanov. Srbske sile so pohod nadaljevale in napadle tudi druga mesta in vasi z mešanim prebivalstvo v dolini Drine, Arkanovim Tigrom pa so se pridružile še nekatere druge srbske paravojske enote. V aprilu so tako srbske sile najprej uspele zavzeti Zvornik, za tem pa še Fočo, Višegrad, pozneje pa tudi Goražde. Kljub premoči srbska stran ni povsod beležila uspehov, predvsem je imela zaradi premajhnega števila vojakov težave, kot v primeru Srebrenice, z zadrževanjem osvojenih območij.

Izetbegović je dolgo verjel, da bo Zahod s priznanjem BiH državo tudi zaščitil, toda že dva dni pred tem, ko je do priznanja tudi uradno prišlo, je bil zaradi dogodkov prisiljen odločno ukrepati. 4. aprila je po napadu na eno od policijskih šol v sarajevskem predmestju razpustil skupščino, oklical vojno stanje in ukazal mobilizirati teritorialno obrambo ter policijske rezerviste. Srbska člana predsedstva sta v znak protesta odstopila in se tako pridružila drugim rojakom, ki so v znak nepriznavanja nove države zapustili javne službe v BiH, na ulice Sarajeva pa se je zgrnila množica protivojnih protestnikov, ki je zasedla skupščino, zahtevala vlado narodne enotnosti in pozivala k miru. 6. aprila je povorka več deset tisoč protestnikov, ki se je vila skozi mesto, postala tarča srbskih ostrostrelcev. Najprej so pri poskusu prečkanju Vrbanskega mostu, kjer so postavili barikado, ubili študentko Suado Dileberović, ki je tako postala simbol vseh sarajevskih žrtev, popoldan pa pri hotelu Holiday Inn, kjer je imela sedež SDS, še štiri druge protestnike. 6. april je tako postal tudi uradni začetek vojne v BiH.

V času evropskega priznanja suverenosti BiH se je situacija zaostila tudi na zahodu države. Tako hrvaška kot srbska stran sta na tem območju že od začetka marca kupičili vojske sile in orožje, po neuspešnih pogajanjih pa je prva 3. aprila krenila v ofenzivo in kmalu zavzela mesto

Kupres. Nekaj dni pozneje so srbske sile ob pomoč kninskega korpusa JLA sprožile protiofenzivo, hrvaško vojsko, ki je utrpela precejšnje izgube, pa potisnile vse do Šuice. Manj so bili uspešni srbski napadi na območju Livna, kjer se je po manjših spopadih v maju vzpostavila razmejitvena linija, na kateri v naslednjih dveh letih ni bilo večjih vojaških aktivnosti. Severozahod BiH, predvsem območje večinsko muslimanskega Bihaća, so zaradi odrezanost od drugih področij pod hrvaško oziroma muslimansko kontrolo večji spopadi v prvem obdobju vojne zaobšli.

K srbskim uspehom je v veliki meri pripomogla JLA, zato so muslimanske oziroma hrvaške sile na območjih, ki so jih obvladovala, njene objekte ali zasedle ali, po slovenskem scenariju, blokirale. 15. maja so Združeni narodi z resolucijo 752 formalizirali aprilski ultimatum Konference za varnost in sodelovanje v Evropi (KVSE) po umiku JLA iz BiH. Milošević je sicer že 6. maja odredil umik jugoslovanskih državljanov iz republike v roku 15 dni, s čimer je želel dokazati srbsko nevpletenost v bosansko dogajanje in iz njega izvzeti JLA, a se je kmalu, ko so našteali „med 100.000 vojaki, kolikor jih je štela JLA v BiH le 20.000 Jugoslovancev, medtem ko so bili drugi, če treba tudi s poneverjenimi dokumenti, „Bosanci““ (ibid. 155), izkazalo, da za tem stoji prevara. 19. maja je ZRJ slovesno oznanila, da se je JLA popolnoma umaknila iz BiH, le teden dni pred tem pa je Skupščina srbskega naroda v Banjaluki sprejela šest glavnih vojaških ciljev, med katerimi se je znašlo tudi „brisanje Drine kot mednarodne meje.“ Pred tem je prišlo do podpisa graškega sporazuma, s katerim so bosanski Srbi in Hrvati razdelili BiH, Muslimane pa bili pripravljeni prepustiti manjši deli ozemlja.

Konec maja je do novih spopadov prišlo v okolici Prijedorja, ki so ga sicer srbske enote zasedle mesec dni pred tem in od lokalnega muslimanskega prebivalstva zahtevale, da preda orožje. V Hambarinah, Kozaracu in nekaterih drugih vaseh so to zahtevo odbili, srbski vojaki pa so odgovorili s silovitim napadom, v katerem so, potem ko so zlomili odpor branilcev, več tisoč muslimanskih prebivalcev odpeljali v koncentracijska taborišča Omarska, Keraterm in Trnopolje. Na jugu BiH se je vojno dogajanje skoncentriralo na Mostar in dolino Neretve, kjer so hrvaške sile v začetku junija sprožile ofenzivo s ciljem pregona srbskih enot z desnega brega omenjene reke. Te so v nasprotju z graškim dogovorom še vedno zasedale tako zahodni Mostar kot desni breg Neretve, od koder pa so se morale oslABLJENE² kmalu umakniti. Pripadniki Hrvaške obrambnega sveta (HVO) so po začetnih uspehih ofenzivno nadaljevali,

² Oslabljene za srbske in črnogorske rezerviste in z umikom pripadnikov JLA.

zavzeli Stolac in na skrajnem jugu prišli celo od črnogorske meje, enote Hrvaški obrambni sil (HOS) pa v neposredno bližino Trebinja.

V nezavidljivem položaju se je vojska bosanskih Srbov znašla tudi na severu države, potem ko so muslimanske in hrvaške sile v maju uspele prekiniti vse kopenske povezave med srbskimi enotami v Semberiji in Bosanski krajini, s čimer sta se tako zahodni del Republike srbske kot Republike srbske krajine znašla ujeta v obroču. Sredi junija, ko so razmere postale tako nevzdržne, da je v banjaluški bolnici primanjkovalo celo kisika, je srbska stran v Posavini sprožila veliko ofenzivo, imenovano operacija Koridor. Po desetih dneh težkih bojov so se enote vojske Republike srbske iz vzhodne in zahodnega dela BiH pri vasi Koriče uspele združiti in s tem vzpostaviti Posavski koridor. Z osvojitvijo Modriće, Dervente in Odžaka je bosansko-srbska vojska koridor v naslednjih tednih še nekoliko razširila, ohraniti pa uspela vse do konca vojne.

Manjšo intenzivnost vojnega dogajanja poleti je predvsem vojska Republike BiH izkoristila za integracijo paravojaških in drugih enot, medtem pa se je srbska stran pripravljala na obnovitev ofenzive v Posavini in osrednji Bosni. V začetku oktobra so srbske enote brez težave zavzele Bosanski Brod, na precej večje težave je vojska bosanskih Srbov naletela pri poskusu zavzetja Jajca, enega strateško pomembnejših mest v osrednji BiH. Po nekajtedenskem srbskem obleganju je mesto padlo 29. oktobra, pri tem pa so srbski strani premoč zagotovile šele letalske sile, kar je bil povod za sprejetje Resolucije 786, s katero je Varnostni svet ZN vzpostavil območje prepovedi letenja v BiH. S srbskim zavzetjem Jajca, ki je predstavljalo zadnje pomembnejšo bitko v letu 1992, so bile vzpostavljanje glavne razmejitvene linije, ki so delile srbske enote na eni in hrvaške ter muslimanske na drugi strani. Brez večjih sprememb so se ohranile tudi v naslednjih dveh vojnih letih. („Srebrenica.“ Wikipedia. Splet)

1993

V novem koledarskem letu se je naprej začelo iskriti v vzhodni Bosni, kjer je, po začetnih muslimanskih napadih in obsežni srbski ofenzivi, Varnostni svet ZN najprej Srebrenico, v aprilu in maju pa tudi Goražde, Žepo, Tuzlo, Bihać in Sarajevo proglasil za zaščitena območja. Z resolucijama 819 in 824, ki sta vključevali tudi možnost letalskega posredovanja,

naj bi bila omenjena območja varovana pred srbskimi napadi, toda ker mednarodna skupnost ni našla soglasja o tem, kakšna pooblastila pri tem podeliti mirovnim silam ZN, sta v glavnem ostali brez večjega učinka. Vzporedno s tem so mednarodni akterji kljub propadlim preteklim poizkusom še naprej iskali diplomatsko rešitev za čimprejšnje končanje vojne in povojno ureditev države. Inicijativo na tem področju sta kot predstavnika Mednarodne konference za nekdanjo Jugoslavijo prevzela nekdanji britanski zunanji minister lord David Owen in njegov ameriški kolega Cyrus Vance, ki sta, podobno kot pred tem Cutileiro, stavila na kantonsko ureditev po švicarskem zgledu. Njun načrt je predvideval BiH z 10 kantoni, ki bi bili, z izjemo Sarajeva, sestavljeni po etničnem ključu, oziroma, da bi po trije kantoni pripadali trem vodilnim narodom. Muslimani in Hrvati so predlog sprejeli, več negotovanja je bilo med bosanskimi Srbi, ki bi morali po Vance-Ownovem načrtu zapustiti približno 20 % osvojenega ozemlja, Hrvatom pa prepustiti tudi Posavino. Pod hudim pritiskom Miloševića³ je Karadžić načrt sicer podpisal, a takoj naletel na oster odziv nacionalističnega dela srbske javnosti, ki je sporazum razumel kot odpoved velikosrbskim ciljem. Proti sporazumu se je tako 6. maja izrekla skupščina Republike srbske, njena odločitev pa je bila slabih deset dni pozneje potrjena tudi na referendumu.

Kljub temu, da ni bil sprejet, je Vance-Ownov načrt vplival na nadaljnji razvoj dogodkov v BiH, predvsem na odnos med muslimansko in hrvaško stranjo. Slednja se je namreč odločila načrt mednarodne skupnosti udejaniti enostransko in začela vršiti oblast nad predeli, ki naj bi ji pripadali, silam vojske BiH pa postavila pogoj, da ta območja zapustijo ali pa se podredijo enotam HVO. Ker bi to pomenilo zmanjšanje lastnega teritorija, ki so ga obvladovali, so Muslimani zahtevo zavrnil, kar je privedlo do eskalacije do že dalj časa trajajočih trenj med obema stranema, izvirajočih iz različnih pogledov na prihodnost BiH. V manjši meri že prej prisotni spopadi med hrvaškimi silami in vojsko BiH so se v letu 1993 razmahnil predvsem v osrednji Bosni, kjer so lokalno enote HVO pod vodstvom Darija Koridića sprožile obsežno ofenzivo, do obsežnejših bojev pa je ponovno prišlo tudi v Hercegovini. Vojska BiH je na tem območju iz muslimanskih borcev, ki so se pred tem borili v okviru HVO, sestavila lastne enote in po majskih spopadih v Mostarju prevzela kontrolo nad vzhodnim delom mesta, v naslednjih mesecih pa presenetljive uspehe beležila tudi na nekaterih drugih območjih pod hrvaškim nadzorom. Ob izgubah na terenu je hrvaška stran položaj zaostrovala na političnem parketu – 28. avgusta se je Hrvaška skupnost Herceg – Bosne tudi uradno preimenovala v

³ S pristankom na Vance-Ownov načrt se je Milošević skušal otresti mednarodnih sankcij, ki so Srbiji povzročale vse hujšo gospodarsko krizo.

Hrvaško republiko Herceg-Bosna (HRHB), ki je bila definirana kot država hrvaškega naroda v BiH.

Ob izbruhu hrvaško-muslimanskih spopadov, ki so bosansko vojno stvarnost še dodatno zapletli, je mednarodna skupnost stremela k novem načrtu in dogovoru, ki bi pomiril sprte strani. Po propadu Vance-Ownovega načrta je David Owen politično rešitev poskušal najti skupaj z norveškim diplomatom Thorvaldom Stoltenbergom. 20. avgusta sta predložila načrt, po katerem bi bila BiH razdeljena na 3 državnopravne dele po etničnem ključu. Srbski del bi tako obsegal 52 % ozemlja BiH, muslimanski 30 % in hrvaški 18 %, na kar muslimanska stran ni pristala in 29. avgusta predlog zavrnila. Zavrnitvi so botrovali uspehi na terenu, delno pa nacionalna radikalizacija v vrstah bosanskih muslimanov.

1994

Zaradi izčrpanosti sprtih strani in hude zime v prvih mesecih novega leta ni bilo večjih bojov in vojaških operacij. Bošnjaška vojska je ob tem z uspehi v zadnjem letu na nek način dosegla višek, saj za globlji prodor na območja pod hrvaškim nadzorom ali preboja do morja, s katerim bi se osvobodila odvisnosti od hrvaške strani, ni imela realnih možnosti. Na drugi strani tudi HVO ni imela dovoljšnjih sil, da bi se lahko hkrati uspešno borila na dveh frontah; osvobodila lastna ozemlja pod srbsko okupacijo in povrnila v BiH izgubljena področja. Svoje so dodala še naraščajoča gospodarska kriza na Hrvaškem in jasna opozorila ameriške administracije pod vodstvom novega predsednika Billa Clintona, da bo v primeru nadaljevanja agresivne politike v BiH izgubila podporo ZDA in bo, podobno kot SFRJ, deležna mednarodnih sankcij. Ker so grožnje hkrati spremljale obljube o ameriški pomoči Hrvaški pri reintegraciji zasedenih ozemljih, Zagreb ni dolgo premišljeval pri popuščanju. Po odstopu vodje hercegovskih Hrvatov Mateja Bobana so se začela pogajanja z oblastmi v Sarajevu in 18. marca je bil podpisan Washingtonski sporazum. Z njim je prenehala delovati HRHB, hrvaška in bošnjaška področja pa so se združila v novo državnopravno entiteto Federacijo BiH. Na željo Hrvatov je sporazum predvideval možnost poveljnega oblikovanja konfederacije s Hrvaško, oziroma kot protiutež, da se federaciji priključijo srbska področja. Hrvaška in bošnjaška stran sta tudi v novi državni ureditvi obdržali vsaka svoje vojne formacije in kljub temu, da se je sprememba le počasi udejanjala tudi na bojiščih, je oblikovanje federacije srbsko stran potisnilo v podrejen položaj.

Zaskrbljenost srbske strani so povzročale tudi čedalje glasnejše zahteve po vojaški intervenciji Zahoda, ki so spremljala bošnjaško-hrvaško združevanje in se nato prvič realizirale v Goraždah. Srbske sile so spomladi sprožile obširno ofenzivo s ciljem zasedbe zaščitene območja in enklave v Goraždah, kamor se je zateklo približno 60.000 civilistov pretežno bošnjaškega porekla. 18. aprila so se uspele prebiti v neposredno bližino mesto, a so jih zaustavile zračne sile NATO, ki so na zahtevo UNPROFOR bombardirale položaje vojske Republike srbske (VRS). Sklenjeno je bilo lokalno premirje in formalna demilitarizacija enklave, UNPROFOR pa je bil okrepljen s kontingentom britanskih vojakov.

Spomladi 1994 so se ponovno intenzivirale tudi diplomatske dejavnosti. ZDA, Rusija, Velika Britanija, Nemčija in Italija so 25. aprila oblikovale Kontaktno skupino, v okviru katere so skušali najti pot do novega mirovnega načrta. Ta je bil predstavljen 13. maja in je predvideval razdelitev ozemlja BiH med Republiko srbsko in Federacijo BiH. Slednji bi pripadlo 51 % ozemlja, Republiko srbski pa 49 %, na kar pa srbska stran ni pristala in načrt takoj zavrnila. Sprva je predlogu kontaktne skupine nasprotovala tudi Izetbegovićeve vlada, ki pa si je ob ameriških obljubah o vojni pomoči hitro premislila. Na Karadžića je, podobno kot prejšnje leto, poskušal vplivati tudi Milošević, ker pa ni bil uspešen in v želji predstaviti se Zahodu kot razumen in za premirje zavzemajoč politik, je na reakcijo voditelja bosanskih Srbov 4. avgusta reagiral s formalno prekinitvijo stikov z Republiko srbsko in vzpostavitev lastnih sankcij proti tej samooklicani državi.

Ob ekonomskih sankcijah in mednarodni izolaciji se je vodstvo bosanskih Srbov znašlo brez zadnjega „zunanjega“ zaveznika, kar je prineslo tudi notranje delitve na zagovornike trše Karadžićeve in do zahoda bolj popuščajóe Miloševićeve politike. Vse skupaj se je kmalu odrazilo na bojiščih, kjer sta prevlado začeli prevzemati vojska BiH in HVO. Sile prve so v avgustu v bihaškem žepu v past ujele Narodno obrambo, paravojaško formacijo samooklicane Avtonomne pokrajine Zahodne Bosne, jo povsem razbile ter zavzele Veliko Kladošo. Oslabljena srbska stran je zmogla odgovoriti šele novembra, ko je bihaški žep napadla z dveh strani in V. korpus vojske BiH pregnala iz Velike Kladoše, v katerem je bila ponovno vzpostavljena oblast Fikreta Abdića.

V začetku novembra so sile HVO in vojske BiH sprožile novo obsežno ofenzivo, v prvi koordinirani skupni akciji bošnjaških in hrvaških sil pa je bil zavzet Kupres, strateško

pomembne točke, ki je v kasneje omogočil napredovanje globoko v srbska zaledja v Zahodni Bosni. Vojska BiH je bila dejavna tudi na jugu države, kjer je konec oktobra beležila precejšnje uspehe in na kratko zavzele Kulen Vakuf.

1995

Po zimskem zatišju se je v 4. letu vojne nadaljevala prevlada hrvaških in bošnjaških sil. Vojska bosanskih Srbov je v veliki defenzivi v začetku maja zmogla napad na Orašje, edine preostale Hrvaške enklave v Posavini, a je bila ob hudih izgubah hitro zaustavljena. Nekaj tednov za tem je prišlo do napadov na Tuzlo, srbske sile pa so pri tem zadele tudi priljubljeno zbirališče mladih in ubile 71 ljudi, kar je izzvalo bombardiranje Pal s strani NATO. V povračilo so srbski vojaki ugrabili UNPROFOR pripadnike in jih kot žive ščite priklenili na radarske postaje in druge strateške cilje. Po nekaj tednih so jih po intervenciji Jovice Stanišića, šefa srbskih tajnih služb, izpustili. Konec prvega polletja je zaznamovala še tako imenovana osvobodilna ofenziva vojske BiH, s katero so skušali streti večletno blokado Sarajeva. Toda ker je bila akcija dolgo časa napovedovana in pričakovana, se je srbska stran nanjo dobro pripravila in jo, klub številčni inferiornosti, po manj kot štirinajstih dneh zaustavila, Sarajevo pa je ostalo še naprej oblegano.

Padec zaščiteneh območij Srebrenice in Žepe in grozodejstva, ki so se zgodila predvsem v prvem, so prisilile mednarodno skupnost k odločnejši reakciji. Toda čeprav sta bila na območje Sarajeva poslana kontingenta britanske in francoske vojske, so bile zahodne države pošiljanju kopenskih sil v BiH še vedno nenaklonjene. Delno rešitev je mednarodna skupnost videla v večjem angažmaju hrvaške vojske (HV), katere posredovanje na območju Federacije BiH je omogočila 22. julija podpisana Splitska deklaracija. Na njeno praktično udejanjenje ni bilo treba dolgo čakati, že čez nekaj dni je hrvaška vojska sprožila ofenzivo na področju jugozahodne Bosne, zavzela Bosansko Grahovo in Glamoč in sile Republike srbske potisnile v še težji položaj. Hrvaška vojska pa je tudi z delovanjem na Hrvaškem vplivala na vojno dogajanje v sosednji državi. Operacija Nevihta, s katero je zasedla in uničila območja Republike srbske krajine in srbsko prebivalstvo pregnala v beg, je potekala v sodelovanju s V. korpusom vojske BiH iz Bihaća. Na območju BiH je sledilo uničenje Avtonomne pokrajine Zahodna Bosna, bihaška enklava pa je bila po treh letih obleganja deblokirana. V septembru sta hrvaška vojska in vojska BiH sprožili še skupno ofenzivno – operacijo

Maestral, v kateri so uspeli zavzeti območja Drvarja, Bosanskega Petrovca, Šipova, Jajca, Ključa in Bosanske Krupe.

Vojska bosanskih Srbov je okrepljena s pripadniki Arkanove Srbske prostovoljne garde v naslednjih dneh poskušala z manjšimi protiofenzivami povrniti vsaj del v operaciji Maestral izgubljenega ozemlja. Njeni poskusi so bili neuspešni in 8. oktobra prekinjeni z zaključnimi vojaškimi operacijami bošnjaških in hrvaških sil. Prve so hitro uspeli prebiti srbske linije in zasesti Sanski Most, nato pa so napredovale proti Prijedorju, hrvaške vojaške enote pa so se, potem ko so zavzele Mrkonjić Grad, uspeli približati Banjaluki na vsega 23 kilometrov oddaljenosti.

Mirovna pogajanja in Daytonski sporazum

Po uradni razglasitvi premirja 5. oktobra, so lahko stekle priprave za mirovno konferenco, ki se je od 1. novembra naprej odvijala v ameriški vojaški letalski bazi Wright-Peterson v bližini mesta Dayton v zvezni državi Ohio. Ob posredovanju predstavnikov ZDA, Evropske unije in Rusije so sprte strani zastopali predsedniki Tuđman, Milošević in Izetbegović, ki so se najdlje zadržali pri statusu Brčkega. Bošnjaško in srbsko nestrinjanje glede slednjega je pogajanja oddolžilo v tretji teden, ko je bil dosežen kompromis, s katerim so vprašanje Brčkega prepustili bodoči arbitraži. Ta je kasneje določila Distrikt Brčko kot posebno območje izven obeh entitet BiH. 21. novembra dosežen in po Daytonu poimenovani sporazum se je v precejšnji meri naslanjal na predhodni neuspeli predlog Kontaktne skupine. BiH je ostala enoten mednarodnopravni subjekt, notranje razdeljen na dve entiteti – Federacijo Bosno in Hercegovino in Republiko srbsko. Obe entiteti sta pridobili visoke pristojnosti, v skladu s sporazumom na skupni ravni opravljata le s področjem obrambe in zunanjih zadev.

Daytonski sporazum, svečano podpisan 14. decembra v Parizu, je predvideval tudi podrobne mehanizme za njegovo implementacijo. Eden takšnih so bile Mednarodne mirovne sile (IFOR), pozneje preoblikovane v Stabilizacijske sile (SFOR), ki naj bi nadzirala razmejitev in demobilizacijo sprtih strani ter nadzirala mir. Pomembna je bila tudi vzpostavitev funkcije Visokega predstavnika mednarodne skupnosti, ki ima med drugim pristojnosti veta na vse odločitve lokalnih oblasti, s čimer je BiH defacto postala protektorat mednarodne skupnosti.

GENOCID V SREBRENICI

ZGODOVINSKO-GEOGRAFSKA UMEŠTITEV SREBRENICE

Stisnjena med predvsem s srebrovo rudo bogate hribe v bosanskem Podrinju je Srebrenica s svojim ugodnim geografskim položajem predstavljala naselitveni prostor od najzgodnejših časov. Tekom zgodovine je kraj menjal kar nekaj imen (Domavia, Argentarija, Argentum ...), večina pa jih je, kot vidimo, vsebovala oznako za srebro kot tisto ključno dobrino, ki je zaznamovala ta prostor. Po plemenitih rudninah je bila Srebrenica znana že v antiki, v srednjem veku pa so kraj, oddaljen le deset ur ježe od Dubrovnika, obiskovali potniki in trgovci z vsega sveta. Ime Srebrenica se je sicer prvič pojavilo leta 1378, v obdobju, ko je bilo območje predmet oboroženih spopadov med različnimi fevdalci s področja Srbije in Bosne. Podobno kot preostala srednjeveška Bosna je tudi Srebrenica leta 1463 padla pod osmansko nadoblast, ki je mestu prinesla obdobje miru, v katerem se je začel razvijati tudi spodnji del mesta. Pozneje zgodovina mesta in okolice ni tako prizanašala in njegova pomembnost je začela upadati, v Jugoslaviji je bila Srebrenica skupaj z vzhodno Bosno eden najsiromašnejših in najnerazvitejših predelov nekdanje Jugoslavije, situacijo pa so dodatno zaostrovale vse bolj izrazite tenzije med bošnjaškim in srbskim prebivalstvom („Srebrenica“. Wikipedia. Splet).

SREBRENICA V ČASU VOJNE

Leto 1992 in začetni spopadi

Za uresničitev velikosrbske ideje je bilo Podrinje v vzhodni Bosni izjemnega strateškega pomena. Območje vzhodne Bosne je omogočalo tako oblikovanje Republike srbske, hkrati pa brez njega Srbi ne bi mogli teritorialno povezati svojih teritorijev v BiH s Srbijo. Srbsko prebivalstvo bi bilo tako prisiljeno živeti razdeljeno v enklavah, nepovezanih in oddaljenih od matice.

Navkljub temu, da je bilo prebivalstvo Srebrenice večinoma muslimansko, so srbske paravojaške enote nameščene v vzhodni Bosni v začetku leta 1992 potrebovala le nekaj

tednov, da so okupirale mesto. V maju je skupina borcev vojske BiH pod vodstvom Naserja Orića uspela Srebrenico ponovno zavzeti, v naslednjih mesecih pa so s serijo nepričakovanih in bliskovitih napadov osvojeno ozemlje uspeli še razširiti. Najprej so območje uspeli združiti z Žepo, mestom, ki leži južno od Srebrenice, do januarja pa še s Cersko na zahodu. V začetku leta 1993 je imela srebreniška enklava tudi največjo površino, razprostirala se je na približno 900 kvadratnih kilometrih.

Ozemlje srebreniške enklave pa se je hitro zožilo. Po januarskem napadu bošnjaških sil na bližnjo srbsko vas Kravice, v katerem je bila med 49 ubitimi večina civilistov, so srbske sile namreč sprožile silovito protiofenzivo in v naslednjih mesecih zmanjšati velikost enklave na 150 kvadratnih kilometrov. Zavzeli so Konjević Polje, Cersko, prav tako pa so uspeli prekiniti tudi povezavo med Srebrenico in Žepo. V bošnjaških rokah je ostala tako le še Srebrenica, v katero je pred srbskim nasiljem bežalo bošnjaško prebivalstvo iz preostalih delov vzhodne Bosne, tako da se je število prebivalcev v mestu hitro povzpelo na dobrih 50.000. Kmalu je prišlo do prenaseljenosti, posledice vse tršega srbskega obleganja so se začele kazati v prekinjenem dotoku vode, elektrike, primanjkovalo pa je tudi hrane, zdravil in drugih nujnih življenjskih potrebščin. V zaostrenih humanitarnih razmerah je marca 1993 Srebrenico obiskal poveljnik zaščitnih enot Združenih narodov francoski general Philippe Morillon in zbrani množici, ki je v Unproforju videla edino možnost za obrambo in preživetje, obljubil, da mesta nikoli ne bo zapustil in da se Srebrenica nahaja pod njihovo zaščito. Z odhodom je obljubo kmalu snedel, pred srbskim obleganjem in sporadičnimi napadi, ki tudi v naslednjih tednih niso prenehali, pa so bošnjaško prebivalstvo skušali reševati z evakuacijo. Z argumentom, da prispevajo k etničnemu čiščenju ozemlja, so evakuacijam nasprotovale oblasti v Sarajevu, kljub temu pa je v marcu in aprilu 1993 v okviru UNHCR mesto zapustilo med 8000 in 9000 Muslimanov.

1993: Razglasitev Srebrenice za zaščiteno območje

Večina prebivalstva je kljub evakuaciji ostala v Srebrenici, na kar je srbska stran, ki je načrtovala čim prejšnjo osvojitve enklave, 13. aprila 1993 reagirala z ultimatom, da bodo v roku dveh dni napadli mesto, v kolikor se Bošnjaki ne predajo oziroma ne pristanejo na evakuacijo. Varnostni svet ZN je tri dni pozneje odgovoril z resolucijo 819, s katero je proglasil, da morajo vse sprte strani Srebrenico in njeno okolico upoštevati za zaščiteno

območje, ki se ga ne sme oboroženo napadati ali biti podvrženo kakršnemukoli neprijateljskemu dejanju. Za zaščiteni je Varnostni svet ZN proglasil tudi območji enklav Žepe in Goražd. V skladu s sprejeto resolucijo je bila prva skupina vojakov v okviru UNPROFOR misije poslana 18. aprila, 8. maja 1993 pa je bil dosežen še dogovor o demilitarizacija zaščitenega območja. V skladu z njim naj bi oboroženi prebivalci Srebrenice in bošnjaške sile v njej orožje oddale UNPROFOR, srbska stran pa umaknila težko orožje in topništvo, nameščeno okoli enklave.

Resolucija in sprejeti dogovori sprtih strani niso ovirali, da ne bi praktično že od prvega dne začeli s kršitvami njihovih določil. Poveljnik nizozemskega bataljona polkovnik Thomas Karremnas je pričal o tem, da so srbski vojaki pripadnikom modrih čelad omejevali gibanje in prepovedovali prehajanje v in iz srebreniškega zaščitenega območja, prav tako pa jim niso v mesto dovolili vnašati tudi vojaške opreme in strelivo. („Genocid u Srebrenici.“ Wikipedia. Splet) Pripadniki srbskih oboroženih sil so ob tem nadaljevali s sporadičnimi napadi na enklavo. Na drugi strani so na bošnjaško stran leteli očitki, da ne upošteva dogovora o demilitarizaciji zaščitne cone. 28. divizija vojske BiH se je še naprej oboroževala, bošnjaške sile pa so ob tem nadaljevale z napadi na srbske položaje.

1995: Slabšanje razmer, zavzetje in genocid v Srebrenici

V začetku leta 1995 so se razmere v Srebrenici začele znatno slabšati. Do enklave se je uspelo prebiti vse manj humanitarnih konvojev, kar je že tako slabo oskrbo prebivalstva privedlo do skrajnosti. S pomanjkanjem se je ukvarjal tudi bataljon nizozemskih vojakov, ki je v enklavi v okviru UNPROFOR misije v januarju nadomestili danskega. Pomanjkanje se je čutilo na vseh področjih; brez goriva so nizozemski vojaki zaščiteno območje nadzirali peš, vojakom, ki so zaradi dopusta zapustili zaščiteno območje, pa se ni bilo dovoljeno vrniti. Tako se je število vojakov v nizozemskem bataljonu iz 600 zmanjšalo na 400. Nasprotno pa je svoje sile krepila in stopnjevala pritisk srbska stran. V marcu in aprilu se je število njenih vojakov povečalo v bližini opazovalnih točk Romeo in Quebec,⁴ srbski vojaki, ki so prišli na novo, pa naj bi bili tudi bolj opremljeni in disciplinirani od predhodnikov.

Slabšanje razmer v enklavi je bilo v skladu z ravnanji političnega vrha Republike srbske.

⁴Ti dve točki naj bi po besedah enega od srbskih komandantov neimenovanemu pripadniku nizozemskega bataljona srbske sile želele tudi osvojiti („Genocid u Srebrenici.“ Wikipedia. Splet).

Radovan Karadžić je namreč kot odgovor na zahteve mednarodne skupnosti, da konča vojno in sklene mirovni sporazum, v marcu vojski RS izdal Direktivo 7, v kateri je od nje eksplicitno zahteval, da z vojnimi aktivnostmi v Srebrenici ustvari „pogoje popolne in splošne nevarnosti in neprespektivnosti za nadaljnjo življenje“ („Genocid u Srebrenici.“ Wikipedia. Splet) ter prekine povezavo mesta z Žepo. Razmere so v enklavi postale katastrofalne v juliju 1995, ko so pripadniki vojske BiH zahtevali takojšnjo deblokado koridorja za humanitarno pomoč, saj so prebivalci zaradi lakote začeli tudi že umirati.

Vojska Republike srbske je sklepno ofenzivo na Srebrenico sprožila 6. julija in v naslednjih dneh brez večjih težav osvojila 5 UNPROFOR kontrolnih točk v južnem delu enklave. Ponekod so se nizozemski vojaki po napadu na njihove položaje morali umakniti v notranjost enklave, spet drugod so to, na ogorčenje bošnjaške strani, storili brez boja. Brez moči so bili tudi branilci mesta v vrstah vojske BiH, ki so se zaradi težkega obstreljevanja prav tako morali umakniti v samo Srebrenico. 10. julija so prebivalci, nekateri med njimi so bili oboroženi, v strahu, da je enklava tik pred padcem, množično zasedli ulice. Polkovnik Karremans je vse od jutra zahteval zračne podporo NATO in napade na srbske položaje, a je ta prišla šele zgodaj popoldne naslednjega dne. Približno ob 14.30 uri so letala severnoatlantskega zavezništva bombardirala tanke VRS, ki so prodirali proti Srebrenici, zaradi slabe vidljivosti pa ne tudi srbskih artilerijskih položajev nad mestom. Od nadaljnjih poskusov zračnih napadov je NATO odvrnila srbska grožnja z usmrčitvijo zajetih nizozemskih vojakov in napadom na bazo Združenih narodov v Potočarih in okolici, kamor je prebegnilo več kot 20.000 ljudi. S sprehodom po mestu padeč Srebrenice simbolno obeležil general Mladić.

„Med 20.000 in 25.000 beguncev, ki so v bližnjih Potočarjih iskali zaščito“ (ibid.), je hitro zapolnilo samo bazo ZN, preostali so prostor poiskali v bližnjih tovarnah in poljih. Čeprav so veliko večino sestavljali ženske, otroci, starejši in invalidi, se je po ocenah očividcev v sami bazi nahajalo tudi „300 moških, izven nje pa še med 600 in 900.“ (ibid.) Tudi v Potočarih so bile razmere ob pomanjkanju vode in hrane v neznosni julijski vročini kaotične, dodaten nemir pa so širili srbski vojaki, ki so pomešani med bošnjaško prebivalstvo grozili, da ga bodo pobili, če ne bo odšel. V mnogo primerih so se njihove grožnje tudi uresničile. Združeni narodi so z resolucijo 1004 lahko le nad zaostrenimi razmerami zgolj izrazili zaskrbljenost, najhujšega pa niso (z)mogli preprečiti.

Nasilje in poboji v Potočarih so večje razsežnosti začeli dobivati 12. julija. Že zjutraj so srbske sile iz begunskih vrst začeli izločati moške in jih zadrževati na posebnih mestih. Po pričevanjih pripadnika nizozemskega bataljona naj bi zajete moške vodili pred tovarno akumulatorjev, zvečer pa naj bi jih odpeljali s kamioni. Za boj sposobne moške so iz vrst odstranjevali tudi ob vstopanju beguncev na avtobuse. Večkrat tudi izjemno mlade in stare Bošnjake so tod vozili v zgradbo, poznano kot bela hiša. Čeprav se je srbski teror okrepil predvsem v večernih urah, ko se je zmračilo, so očitvidci o pobojih poročali tudi že med dnevom. Bošnjake naj bi pobijali v že omenjeni tovarni akumulatorjev, trupla so našli za zgradbo podjetja Transport, do posameznih ubojev pa je prišlo tudi v Srebrenici. Da srbski vojaki izločene moške pošiljajo v smrt, je mednarodnim silam postalo jasno naslednji dan. Več nizozemskih vojakov je videlo, kako so srbski vojaki bodisi odpeljali muslimanske ujetnike in se vrnili brez njih ali pa celo njihovo streljanje. Na sumljivo dogajanje so opozorili vojnega opazovalca ZN na področju Srebrenice polkovnika Josepha Kingorija, ki se je takoj odpravil proti t. i. beli hiši, a so mu srbski vojaki (s streli) preprečili, da bi ugotovil, kaj se zares dogaja.

Že večer pred zaostritvijo razmer, 11. julija 1995, se je med Bošnjaki razširil glas, da se morajo za boj primerni moški skriti v gozdovih in se skupaj s pripadniki 28. divizije vojske BiH prebiti proti severu BiH, na področja pod bošnjaškim nadzorom. Številnim mladim Bošnjakom, ki so se bali, da bodo sicer v Potočarih padli v srbske roke, so se priključili tudi civilisti in tako se je okoli 10. ure zvečer v bližini vasi Jagličići in Šušnjari po ocenah očitvidcev zbralo med 10.000 in 15.000 tisoč ljudi, ki so tako krenili v smeri 55 kilometrov oddaljene Tuzle. Ko je kolona, v kateri so približno tretjino moških predstavljali vojaki 28. divizije, naslednji dan na območju med Konjević Poljem in Novo Kasabo želela prečkati cesto, jo je pričakal močan topniški napad. Le približno tretjina moških je uspela priti čez cesto, kolona je bila razbita na dva dela in preostanek množice je bil skozi ves dan in naslednjo noč podvržen obstreljevanju. Moški, ki so nadaljevali v koloni, so bili tudi v nadaljevanju poti podvrženi več srbskim napadom in le s skrajnimi močmi so se prebili na varno območje Tuzle, ki je bila v rokah bosanskih vladnih sil.

Masovni poboji

Mnoge Bošnjake iz kolone so srbski vojaki med begom zajeli in jih odpeljali v Bratunac, kjer so se pridružili približno 1000 sotrpinom, ki so jih od žensk in otrok ločili v Potočarih. Skoraj

brez izjeme so bili vsi zajeti pobiti. Nekatere med njimi so posamično ali v manjših skupinah ubili vojaki, ki so jih zajeli, drugi so bili ubiti med začasnim zajetjem, velika večina pa v dobro načrtovanih masovnih eksekucijah, ki so se začele 13. julija na območju severno od Srebrenice.

Večina eksekucij se je odvila na enak način. Moške so najprej odpeljali v prazne šole ali skladišča, kjer so jih zadrževali nekaj ur, vkrcali na avtobuse in tovornjake ter odpeljali na mesta pobojev. Ta so se po navadi nahajali v osami, možnosti za preživetje pa so zajetim zmanjšali tudi tako, da so jim prekrili oči, jih sezuli in roke zvezali za hrbtom. Iz vozil so žrtve spuščali v manjših skupinah, jih postrojili, nato pa streljali. Tiste, ki bi preživel rafal strelav iz avtomatskega orožja, so ubili s posamičnimi streli.

Poznejše forenzične preiskave so pokazale, da so si srbske sile od jeseni 1995 naprej močno prizadevale, da bi prikrile masovne poboje, tako da so premeščali trupla ubitih iz primarnih grobnic v sekundarne. Prekopavanje žrtev se je dogajalo v obdobju nekaj tednov med septembrom in novembrom 1995, kar je povezano z mednarodnim pritiskom na srbsko stran, ki je sledil po padcu Srebrenice.

EPILOG

Vest o srebreniškem pokolu se je v svetovnih medijih razširila v avgustu 1995, potem ko so ZDA objavile satelitske posnetke, na katerih se vidi mogoče masovne grobnice v bližini vasi Nove Kasabe. Na podlagi posnetkov je ameriški preiskovalni novinar David S. Rhode obiskal severnovzhodno BiH in primer preiskal na licu mesta. Njegovo poročilo je hitro obšlo svetovne medije, ki so v glavnem poročali, da se je masaker nad Muslimani dogodil potem, ko so srbske sile okupirale zaščiteno območje ZN in da se opazovalci ZN niso naredili ničesar, da pokol preprečijo.

Sodni procesi

Mednarodno sodišče za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije v Haagu (ICTY) je v povezavi z zločinom v Srebrenici obtožilo skupno 21 oseb. 16. novembra 1995 je bila na haaškem sodišču zaradi genocida, zločina proti človečnosti ter kršenja pravil o vojskovanju

vložena obtožnica proti Ratku Mladiću in in Radovanu Karadžiću. Obema so zaradi dolgotrajnega bega pričeli soditi šele mnogo let kasneje: Karadžiću leta 2009, general Ratko Mladić pa je bil aretiran in v Haag priveden 26. maja 2011. Za vojne zločine v BiH, med drugim tudi za Srebrenico, je bil obtožen tudi jugoslovanski predsednik Slobodan Milošević, ki pa je umrl pred razsodbo.

Za zločin genocida je bil kot prvi leta 2001 obtožen nekdanji general Drinskega korpusa Radislav Krstić. Haaško sodišče mu je sprva izreklo kazen 46 let zapora, ki mu je bila po pritožbi leta 2004 znižana na 35 let. Krstić je prvi Evropejec, ki je bil po nürnberških procesih obsojen za genocid. Polkovnika Vidoja Blagojevića je haaško sodišče spoznalo za krivega vojnih zločinov in mu leta 2005 prisodilo 18 let zapora. Tudi njemu je sodišče po pritožbi kazen znižalo.

V juniju 2010 je haaško sodišče izreklo kazni sedmerici vojaški in policijskih pripadnikov iz vrst bosanskih Srbov. Tedaj največji proces ICTY se je začel julija 2006, v skupno 425 dneh zasedanj je bilo v sodniški spis vnesenih več kot 5300 dokaznih predmetov in zaslišanih 315 prič. Podpolkovnika vojske bosanski Srbov Vujadin Popović in Ljubiša Bearo sta bila spoznana za kriva genocida, iztrebljenja, pregonov in umor ter obsojena na doživljenjsko zaporno kazen („Haaško sodišče,“ 2015. Delo. Splet).

Haaško sodišče je na zatožno klop posedlo tudi pomočnika generala Mladića, Milorada Trbića, obtoženega za pogubljenja približno 1000 Bošnjakov v Orahovcu 13. julija 1995 in mnogih drugih zločinov, a je predmet prepustilo sodišču BiH. Na prvi stopnji je bil Trbić 16. novembra 2009 spoznan za krivega za genocid v Srebrenici in obsojen na 30-letno zaporno kazen.

Vloga in odgovornost Beograda

O vlogi in sodelovanju režima Slobodana Miloševića s političnim in vojaškim vrhom Republike srbske se je mnogo špekuliralo že med vojno, dokazi o povezanosti Beograda z zločini v BiH in tudi v Srebrenici pa so začeli prihajati na dan šele v različnih postopkih po končanju spopadov. Leta 2005 se je kot dokazni material na sojenju Miloševiću pojavil posnetek eksekucije 6 mladeničev, ki naj bi pričal o vmešanosti pripadnikov srbskih

policijskih enot v srebreniškem pokolu. Na posnetku so bili vidni predstavniki posebne enote Škorpijoni, ki jih je pred zločini blagoslovil duhovnik Srbske pravoslavne cerkve, srbska vlada pa se je ob objavi posnetka v javnosti odzvala z aretacijo nekaterih na posnetku identificiranih bivših vojakov.

Dokaze o sodelovanju Banjaluke in Beograda oziroma Pal in Beograda je ponudila tudi preiskava beograjskega domovanja Ratka Mladića februarja 2010. Srbski policisti so med njo odkrili 18 Mladićevih vojnih dnevnikov, 120 zvočnih zapisov, kartice za mobitele in dokumente, ki so pričali o koordinaciji vojsk Republike srbske in Srbije med vojno, posebej o vojaških ukazih in oskrbi z orožjem s strani Beograda. Dokazi so bili pozneje predani ICYT.

Preiskave, poročila in politični odzivi

Razsežnosti zločina v Srebrenici so si prizadevale dognati preiskovalne komisije, imenovane na različnih (političnih) nivojih. Leta 1999 je svoje poročilo predstavil generalni sekretar Združenih narodov Kofi Annan, v katerem je zapisal, da mora del odgovornosti za več kot 7000 srebreniških žrtev prevzeti mednarodna skupnost kot celota.

Ko gre za odgovornost mednarodne skupnosti, je bila pozornost usmerjena na Nizozemsko, zato je tamkajšnja vlada leta 1996 nizozemskemu Inštitutu za vojno dokumentacijo naročila, naj opravi preiskavo o dogajanju na območju Srebrenice pred, med in po padcu mesta v srbske roke. Ta je v zaključnem poročilu *Srebrenica – varno območje* leta 2002 krivdo naprtil nizozemskemu kontingentu, s čimer pa se ni strinjal Inštitut za poročanje o vojni in miru, ki je ugotovitve označil za kontreverzne, eden od avtorjev poročila pa je pozneje povedal, da so bili nekateri viri nezanesljivi. (Meirik, „Controversal“, 2005. Splet) Po objavi poročila je druga vlada premiera Wima Koka sprejela politično odgovornost in kolektivno odstopila. Decembra 2006 je vlada premiera Jana Petra Balkenendeja nizozemske mirovnike, ki so delovali v Srebrenici, nagradila. Na razočaranje žrtev in njihovih sorodnikov, ki so glasno protestirali tako v BiH kot v Haagu, je nizozemska vlada menila, da si vojaki za hrabrost pri delovanju v misiji z omejenim mandatom in v težkih razmerah zaslužijo priznanje („Anger Over“, 2006. BBC. Splet.).

Urad za sodelovanje z Mednarodnim kazenskim sodiščem v Haagu Republike srbske je istega

leta izdal pristransko poročilo, sprejeto v političnem vrhu bosanskih Srbov, v katerem je med drugim zapisano, da je 1.800 Bošnjakov na območju Srebrenice umrlo v bojih, 100 pa zaradi izčrpanosti. Zaradi osebne maščevalnosti in izven okvirov mednarodnega prava je bilo po navedbah poročila, ki sta kritizirala tako ZN kot Mednarodno krizno skupino, ubitih le 100 ljudi. Precej bližje stvarnosti je bilo drugo poročilo Republike srbske iz leta 2004. Po začetnem ovinkarjenju in po posredovanju Visokega predstavnika v mednarodne skupnosti v BiH Paddyja Ashdowna je vlada Republike srbske ustanovila novo komisijo za preiskavo srebreniških dogodkov. Ta je novembra 2004 objavila zaključno poročilo, v katerem je zapisala, da je bilo na območju Srebrenice ubitih in pregnanih najmanj 7000 Bošnjakov in navedla začasno številko 7800. Srbska stran, predvsem njen nacionalistični del, je sicer nasprotovala ugotovitvam komisije, kljub temu pa je predsednik Republike srbske Dragan Čović za medije priznal, da so srbske sile pobile nekaj tisoč civilistov v Srebrenici in pri tem kršile mednarodno pravo. Poudaril je, da gre za črno poglavje srbske zgodovine. 10. novembra 2004 se je vlada Republike srbske za zločin tudi uradno opravičila, pri tem pa še vedno ostala pri formulaciji velik zločin in ne genocid. 11. julija 2005 je spominski center v Potočarjih obiskal srbski predsednik Boris Tadić in se poklonil žrtvam, kar je izzvalo precej razburjenja med srbskimi nacionalisti in simpatije mednarodne skupnosti. Odkrivanje in odkopavanje množičnih grobišč se še vedno nadaljuje.

GENOCID V SREBRENICI IN AVTOBIOGRAFIJA *NIHČE*

ZVRSTNA OPREDELITEV

Avtobiografija

Avtobiografijo bi bilo v splošnem najlažje opredeliti kot „popis lastnega življenja, lastni življenjepis“ (Slovar slovenskega knjižnega jezika. Splet), kot jo definira *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Nekoliko širši opis gesla najdemo pri Janku Kosu v *Književnosti – učbeniku literarne zgodovine in teorije*, ki dodaja, da avtobiografija lahko zajema lasten opis celotnega življenja ali pa „samo določenega obdobja; v tem primeru se približuje spominom; praviloma je napisana v prvi osebi, izjemoma pa lahko tudi v tretji.“ (Kos, „Književnost“ 463)

Avtobiografija se kot pojem oziroma nekakšen žanr oblikuje dokaj pozno, na prehodu iz 18. v 19. stoletje. Izraz avtobiografija se prvič pojavi med angleškimi pisatelji okoli leta 1800, v prvi polovici 19. stoletja pa se je v pomenu pisati o lastnem življenju ustalil tudi v Franciji. V nemški tradiciji se je v začetku uporabljala nemška sopomenka *Selbstbiographie*. Pojav izraza avtobiografija nekako sovпада z izidom Rousseaujevih *Izpovedi*, ki veljajo za zgodovinski začetek žanra. Praksa pisanja o lastnem življenju pa je seveda mnogo starejša, sega v začetke indoevropske književnosti, pozneje pa se je uveljavljala skozi razsvetljenske „memoare“ in renesančne „življenjske pripovedi“. Eno bolj poznanih tovrstnih starejših del so Avguštineve *Izpovedi*.

Kljub relativno bogati praksi avtobiografskega pisanja, se je literarna veda za avtobiografijo začela resneje zanimati šele v drugi polovici 20. stoletja, medtem ko je bila prej pod vplivom subjektivistične filozofije Wilhelma Diltheya bolj v domeni drugih humanističnih ved. Vzrok za to gre, kot izpostavlja Jure Jakob, iskati v tem, „da je bila avtobiografija ob svoji zvrstni genezi prepoznana kot neliteraren ali k večjemu paraliteraren žanr, ki ima bolj dokumentarno kot umetniško vrednost [...]“. (Jakob, „Otroški“ 9) Temeljne značilnosti avtobiografskih besedil je, kot navaja Andrea Zlatar Violač, v sedemdesetih identificiral Philippe Lejeune in jih opredelil v štirih točkah: prozna pripoved v prvi osebi, določljiva tema, identiteta avtorja in identiteta pripovedovalca. Avtobiografijo je označil za retrospektivno prozno besedilo, v katerem „resnična oseba pripoveduje lastno življenje in ob tem naglašča svoje zasebno življenje in še zlasti zgodovino razvoja lastne osebnosti“ („Avtobiografski diskurz“ 24) ob

tem pa ustvaril koncept tako imenovane avtobiografske pogodbe, zasnovane na „tričlenem identitetnem razmerju med pripovedovalcem, glavnim junakom in avtorjem, ki se je podpisal na ovitku knjige.“ (ibid. 24) Z avtorskim podpisom oziroma lastnim imenom pisatelj ključno definira besedilo za avtobiografsko, na bralcu pa je, ali ga kot takšnega tudi sprejme. Pomen recepcije avtobiografskega dela je nadgradila Linda Anderson in izpostavila kasneje v definicijah avtobiografije vedno bolj prisoten koncept intencije.

Zaradi neenotnosti formalnih določil avtobiografije in različnih tekstovnih oblik, ki jih je prevzemala, je literarna teorija začela opuščati idejo o temeljnih značilnostih forme, ki bi avtobiografijo definirala kot literarni žanr v ožjem smislu. S poststrukturalizmom se je termin začel uporabljati „v širšem pomenu, ki vključuje različne oblike (pismo, dnevnik, avtobiografski roman ...) in jih je mogoče zaobjeti s pojmom avtobiografskega diskurza.“ (ibid. 25)

Razvoj avtobiografije in „demokratizacija avtobiografskega pisanja“ (ibid. 25) sta pripovedovanje o lastnem življenju razširila na vse družbene skupine, kar je sovpadalo s sodobnimi teorijami avtobiografskega diskurza, ki so se osredotočale predvsem na fenomen vsakdanjega pripovedovanja in njegove oralne prakse. Na področju literature je avtobiografija dobila položaj cenjene estetske forme, ki so se je posluževali številni modernistični pisatelji na način, da so združevali „fikcionalno in dokumentarno, izmišljeno in dejansko, avtobiografsko in romaneskno.“ (ibid. 26) Postopki transformiranja avtobiografskega gradiva, uporabljeni v tej t. i. avtobiografski prozi, so v skladu s poststrukturalistično tezo o nezmožnosti neposredne samoopredelitve v besedilo. Problematičnost mimetičnega statusa avtobiografije danes zajema pojem avtofikcija, ki se uporablja namesto pojma avtobiografski roman.

Avtobiografskost dela *Nihče*

Nihče Mehemedalije Alića ima že na prvi pogled značilnost avtobiografskega dela. Pisano je v prvi osebi, zajema avtorjev potek življenja od rojstva do 48. leta starosti in prikazuje njegovo odraščanje ter razvoj. Če uporabim zgoraj navedene pojme, Alićevo delo sodi v bližino diskurza vsakdanjega pripovedovanja, njegovi spomini so bližje kot literarnemu dokumentarističnemu. Ob priloženem slikovnem in drugem gradivu je veliko faktografskega

nanašanja, kljub temu pa avtor črpa predvsem iz lastnega spomina. Literarni elementi, sploh modernistični (notranji monolog, dialogi, tok zavesti ...), so v delu redki.

TEMATIZACIJA SREBRENIŠKEGA GENOCIDA V DELU *NIHČE*

Več kot dvajsetletni časovni odmik je tudi v slovenščini navrgel nekaj literarnih del, v katerih je tematiziran genocid v Srebrenici, ki ga kljub skorajšnji nedavnosti lahko uvrščamo med zgodovinske teme. V bazi podatkov Virutalne knjižnice Slovenije (COBISS) najdemo ob prevedenih *Srebreniškem infernu* in *Romanu o Srebrenici* med deli, ki govorijo o srebreniškem genocidu še izvorno tudi slovenski roman *Tretja možnost* Janje Vidmar in Borisa Grivića. Medtem ko roman Vidmarjeve in Grivića tematizira predvsem dogodke po genocidu – begunstvo in preganjanje odgovornih za zločin, ep *Srebreniški inferno* Dežmaludina Latića in *Roman o Srebrenici* Isnama Taljića obravnavata dogodke v juliju 1995. Taljićev roman padeč Srebrenice in množične pomore, ki so sledili, slika s pomočjo vzporedne zgodovinske zgodbe, Latić pa skozi zanimivo epsko pripoved in molitev v več kot 2000 verzih ene od žrtev zločina.

Srebreniški genocid v avtobiografiji *Nihče*

Delo *Nihče* Mehmedalije Alića, kot omenjeno, težko prištevamo me klasična literarna dela, ampak med avtobiografije, temu primerna pa je tudi tematizacija genocida v Srebrenici. Tragične dogodke leta 1995 avtor opisuje na podlagi pričevanj, pričevanje oz. „poetika pričevanja“ pa ni značilnost zgolj neliterarnih del, pač pa jo E. Kazaz v zvezi s posebni literarni angažmajem zaznava tudi v sodobni bosanski vojni književnosti. Ta postaja nekakšen „dokument grozljivosti“, ki „beleži fragmente vojne izkušnje in jih brez pomenljiveje izražene fikcionalizacije veriži v literarni tekst –dnevnik kot pričevanje o zgodovinskem kaosu.“ (Kazaz, „Prizori“ 139, v: Matajč, „Pripovedne“ 216) Pisatelj-poročevalec pri tem „ne zastopa nikakršne nove konstrukcije družbe“, odsotnost ideologije pa „lahko velja tudi za mnoga sodobna bosanska literarna besedila, ki nastajajo izven korpusa t. i. vojnega pisanja, a se posredno prav tako nanašajo na izkušnjo vojne.“ (Matajč 216) Kljub takšni menjavi paradigem pa v bosanski sodobni vojni literaturi „metapripovedi nikakor niso postale nelegitimne, marveč gre nenehno za preizpraševanje in izpodbijanje, preplet dominantnega nacionalističnega koncepta (neomitologizirajoča velika zgodba) in šibke,

marginaliziranega (mikrosgodbe in odpiranje zgodb za Drugega).“ (Denić-Grabić, „Kraj“ 288, v: Matajc 217) Vsi sodobni bosanski romani pa se „ne izognejo rekonstrukciji nacionalne identitete, četudi pri tem aktivirajo metafikcijo pripovedno strategijo.“ (Matajc 217) Ta je večino v vlogi demitizacije.

V avtobiografiji *Nihče* Alić o svojem življenju pripoveduje predvsem na podlagi spomina, v času vojne v BiH pa je bil ujet v Sloveniji, tako da genocida ni doživel neposredno, ampak predvsem preko spomina na žrtve med najožjimi sorodniki in skozi pričevanja bližnjih. To Aliću daje status „domačinskega tujca“ (Matajc 231), ki ga Matajc sicer opredeli ob enem od junakov ob analizi romana Dževada Karahasana *Nočni shod*. Podobno kot Alić je tudi Karahasanov Simon nekdanji domačin, zdaj pa prišlek iz tujine, ki ga spomini priženejo v rodno Fočo. Od Alića se razlikuje po neposredni vojni izkušnji in dojemanju etničnega vidika svoje identitete, ki za avtorja dela *Nihče* ni tako nepomembna, podobnosti pa lahko najdemo v njunem distanciranem pogledu na vojno dogajanje. Domačinsko tujstvo „omogoča 'familirani pogled od zunaj': je distanciran in hkrati posvečen v preteklost prostora, subjektivno vpleten in hkrati objektivno zaznavajoč začetek etnocida.“ (ibid. 231) Tak pogled pa „simbolno sugerira tudi možnost za osebno podoživetje oz. prenos potlačenih vsebin z vidika žrtve iz kolektivnega spomina bosansko-muslimanske skupnosti v ozaveščeni skupni (shared) kolektivni spomin obeh sobivajočih skupnosti oz. v skupni spomin mejnega prostora.“ (ibid. 231)

Dogajanje v vojnih dneh julija 1995, ko je Srebrenica padla v srbske roke, je v delu *Nihče* omenjeno na dveh mestih. Prvič je posredovano skozi precej skopo in na dogajanje povezano z najbližjimi omejeno pričevanje Alićeve matere, potem ko se z njo leta 1996 ponovno sreča v begunskem centru v Puračićih.

Hajra so vzeli takoj. Rotila sem ga, naj gre, naj zbeži, on pa je dejal: „Ne bom, mati, nikoli v življenju nisem nikomur storil nič žalega. Če mi je namenjeno umreti, temu ne moram ubežati.“ V trenutku, ko je spustil vole na prostost, da se ne bi mučili, so prišli ponj v hišo. Pred našimi očmi so ubili psa. Hajra so odpeljali. Nam so ukazali, da moramo k množici, ki se je zbirala pri tovarni akumulatorjev. Sejdo je mislil, da njega ne bodo odpeljali, saj je bil gluhonem. Tudi jaz sem tako mislila, zato sem mu dala torbo z dokumenti. Stal je ob meni, ko so nas v vrsti gnali na avtobus. Nihče ni vedel za nikogar svojega, kaj se z njim dogaja. Ko smo bili že pri vratih avtobusa, sta dva zločinca Sejda potegnila nazaj. On, ki ni mogel črkniti besede, je gledal proti

meni. Po obrazu so mu tekle solze. Zakričala sem: „Prosim, otroci, pustite ga, on ne more govoriti!“ Odgovorila sta: „Bo že spregovoril.“ Odpeljala sta ga oblečena v tisto jakno, ki si mu jo ti kupil. (Alić, „Nihče“ 81)

Z zasedbo in pokolom v Srebrenici je povezan še en za Aliča in družino tragičen dogodek. Na mestu, kjer pripoveduje, kako je dobil vrnjeno hišo v Potočarih, se dotakne tudi tega, kako so jo zavojevalci zasedli:

V mojo nikoli dokončano hišo v Potočarih se je še isti mesec, ko se je zgodil pokol nad srebreniškim prebivalstvom, torej že takoj julija 1995, vselil neki „junak“ s svojo družino. Ker so si v tistih časih, kakor tudi še danes, mnogi razlagali pojem „osvoboditve“ na različne načine, je najbrž tudi on presodil, da je mojo hišo osvobodil – zase.

Julija leta 1995 je v Srebrenici in okrog nje ostala le peščica hiš, ki so še imele cele strehe. Konkurenca za „osvoboditev“ tega območja je bila velika. Herojski osvobodilni junaki so imeli prednost pri izbiri plena: hiš izgnanih in poklanih Bošnjakov. Tudi ta junak je bil prepričan, da mu za opravljeno domovinsko dolžnost ta nagrada povsem naravno pripada. (ibid. 95, 96)

Citirana odlomka predstavljata nekakšno izjemo, v katerih se avtor neposredno dotika tragičnih dogodkov julija 1995. Sam genocid in v širšem smislu vojno Alić sicer omenja le posredno, skozi spominjanje na izgubljene bližnje. Prvega, vrstnika Đema, „ki se mu ni posrečilo, da bi se prebil iz Srebrenice“ (ibid. 10), omeni že na samem začetku, ko se spominja vstopa v šolo. Podobno tudi nekaterih ostalih, največ prostora pa v tem segmentu nameni pokojnima bratoma Hajru in Sejdaliji. Posmrtno ostanke prvega so uspeli najti in leta 2008 se je na skupni slovesnosti ob obletnici genocida družina uspela dostojno posloviti od njega. Zločinci pa, kot na drugem mestu ugotavlja Alić, niso ubili samo njegova brata, ampak je pobita oziroma drugače uničena skoraj celotna njegova generacija, ki je obetala: „Pobita je skoraj vsaj generacija, ki je bila najverjetneje najbolj pismena na območju srebreniške regije in je ravno začela prevzemati oblast iz rok starejših, polpismenih opravljalcev.“ (ibid. 109)

Značilnost Alićevega pripovedovanja je tudi menjavanje edninskega in množinskega prvoosebnega govora. Takšen avtobiografski vidik pripovedi oziroma „skladje med „mi“-obliko pripovedi in reprezentacijo tesno povezane skupine posameznikov, katere skupne izkušnje vodijo v skupne načine mišljenja“ (Richardson, „Unnatural“ 136, v: Matajč 228), „pripovedovalca poisti s skupnostjo“, s tem pa pa „reprezentira neločljivost individualnega in

kolektivnega spomina (Maurice Halbwachs) in z njim zlite sedanjosti [...].“ (Matajc 228)

Avtor odgovornost za zločin in njegove posledice ob srbski vojski nalaga predvsem mednarodni skupnosti, ki Srebrenice ni bila sposobna zaščititi:

Srebrenico in njeno celotno regijo je svetovna birokratska elita iztrgala iz rok njenega prebivalstva in jo podarila klavcem kot krvavo nagrado za genocid. V Srebrenici niso izvedli le genocida nad ljudmi, ampak tudi nad vsemi temeljnimi človekovimi pravicami. Genocid ni bil samo narejen, temveč kratko malo traja, in to na prefinjeno umazan način. Kako je mogoče, da se v zavarovani coni Združenih narodov na koncu 20. stoletja zgodi tako gnusen zločin in da se za to do danes iz vrst odgovornih iz ZN še nihče ni odgovarjal? Kako je mogoče, da je Srebrenica po genocidu ostala pod okriljem tistih, ki so pobijali, posiljevali in preganjali njeno prebivalstvo? (Alić 111)

Motivi srebreniškega genocida se pojavijo tudi v tretjem, zadnjem poglavju dela *Nihče*, ki je posvečen izkopavanju posmrtnih ostankov v Hudi jami laškega rudnika. Grozodejstva, na katera je Mehmedalija Alić naletel in jih pomagal odkrivati za pregradami Barbarinega rova, so mu v spomin ponovno priklicali dogajanje v Srebrenici v devetdesetih. Med obema dogodkoma je našel vzporednico:

Po nekaj mesecih dela v Hudi jami in vsakodnevnem razmišljanju in analiziranju dogajanj v Barbarinem rovu junija 1945 in v Srebrenici julija 1945 sem spoznal, da med njima ni bistvene razlike. Vse, kar se je zgodilo, se je dogajalo po istem kopitu: le odvijalo se je v drugem času. Dogajanje petdeset let pozneje je bilo videti kot nekakšno kolektivno diplomsko delo sinov ideoloških učiteljev iz prvega dogodka. Prej in potem so glavni krivci „kulturnega“ Zahoda v lastni režiji nagradili bolne zločince Vzhoda. (ibid. 131)

Na zgodovinsko ponavljanje zločinov, iz katerih se človeštvo ni zmožno ničesar naučiti, Alić ponovno opozori v knjigi še nekoliko pozneje:

Partizanskega „junaka“, iz leta 1945, ki je v rudniku Huda jama svoje roke umazal s krvjo, lahko primerjam s „krutim junakom“ iz leta 1995, ki je sodeloval v srebreniškem genocidu in danes za vse svoje zločine prav tako prejema pokojnino. Govorim o različnih krajih in letnicah, vendar o času skoraj končanih vojn, ki ni opravičila za takšna grozovita dejanja. Če je zgodovina učiteljica življenja, zakaj se nismo od nje ničesar naučili? Ali je pisana pošteno in

pravilno? Ali pa smo le zelo slabi učenci? (ibid. 140)

PODOBE DRUGEGA V AVTOBIOGRAFIJI *NIHČE*

Imagologija

Imagologija se ukvarja z raziskovanjem literarnih podob (drugega) in velja za izrazito interdisciplinarno panogo. Njene raziskave posegajo na območje zgodovine, sociologije, geografije pa vse do antropologije in etnologije. Na razvoj imagologije je s teorijo treh determinant (rod, okolje, čas) pomembno vplival Hyppolite Taine, ki je v *Zgodovini angleške literature* preko literature skušal opisati značilnosti nekega naroda. Njegova metoda je naletela na širok odmev, med drugim tudi pri Paul Hazard, ki je z analizo Cervantesovega *Don Kihota* skušal ugotoviti, v kolikšni meri odraža španski značaj, v Sloveniji pa na Antona Ocvirka.

Za zametek discipline veljata članka Fernanda Baldenspergerja *Anglija in Angleži, kot jih vidi francoska literatura*, ter *Nemčija in Nemci, kot jih vidi francoska literatura*, medtem ko za utemeljitelja imagologije štejemo Jeana Marie Carreja in njegovo delo *Francoski pisatelji in popotniki v Egiptu*. Carre, ki je proučeval literarne vplive, se je ukvarjal s francoskimi avtorji, ki so v svojih delih upodabljali Egipt, pri tem pa je bil kritičen do tistih, ki so tej deželi pisali, ne da bi jo obiskali (npr. Theophile Gautier – Roman mumije). Njegovo drugo delo, *Francoski pisatelji in nemški privid*, velja za pristransko. Med opaznejšimi kritiki francoske imagološke šole je bil Rene Wellek, ki je menil, da se z njo literarna veda raztaplja v psihologijo in sociologijo. (Smolej, „Podoba“ 21).

Za imagologijo je ključna podoba, ta pa po mnenju Daniel-Henrija Pageauxa nastane, ko se jaz zave svojega odnosa do Drugega, pri tem pa podoba o Drugem nosi tudi podobo o meni. Na podlagi tega izpelje pojma opazovane dežele (le pays regarde) in opazujoče dežele (le pays regardant). Pageaux se v svojem temeljnem delu *Perspektiva študij v primerjalni književnosti: kultura podoba* kot vsa imagologija ukvarja tudi s stereotipi. Definira jih kot posebno obliko podob, nekakšen signal, ki avtomatično napeljuje na eno samo možno interpretacijo. Glede na značilnosti ločujemo tri tipe stereotipov: avtostereotipe (stereotipi o samih sebi), heterostereotipe (stereotipi o drugih) in metastereotipe (predstave o tem, kako si drugi predstavljajo nas).

Razmerje oziroma odnos Jaza do Drugega se v literaturi lahko izraža skozi različne postopke: naracijo, deskripcijo, mistifikacijo prostora, psihološko ali morfološko karkaterizacijo likov, kakor tudi skozi različne besede oziroma besedne zveze. Pri slednjih so ključni zlasti avtomatizmi v jeziku in pojmi, ki izražajo neke splošne značilnosti določenega naroda (značilna osebna imena, toponimi). Glede na značilnosti je Pageaux prepoznal štiri temeljne odnose med lastno oziroma domačo in tujo kulturo: manija, fobija, filija in unifikacija. O maniji govorimo, kadar je tuja realnost pojmovana kot „absolutno večvredna v odnosu do opazujoče, lastne kulture“ (ibid. 20), o fobiji, kadar je tuja v odnosu do domače kultura inferiorna, o filiji pa kadar sta enakovredni. Četrto možnost po Pageauxu predstavlja unifikacija ali „obnova izgubljenih enot (panlatizem, pangermanizem, panslavizem).“ (ibid. 20) V to skupino se uvršča tudi kozmopolitizem in internacionalizem.

Podoba Slovenije v avtobiografiji *Nihče*

Mehmedalija Alić se s Slovenijo prvič sreča pri štirinajstih, ko se v Zagorje ob Savi odpravi na šolanje in v upanju na boljšo prihodnost. Toda podoba Slovenije kot obljubljenе dežele se prične izgubljati že kmalu po njegovem prihodu. Avtorja si v dijaškem domu na Kisovcu nesramno privoščijo starejši varovanci, soočal se je pomanjkanjem, šolanje v Zasavju pa mu je obetalo le najtežja rudarska dela. Ob redkih obiskih doma je tako le s težavo ohranjal idealizirano predstavo Slovenije:

Vso zgodbo sem obračal v smer, češ da je Slovenija pač razvita dežela in kako se zdaj spoznam na hidravlično tehnologijo. Pravil sem jim o gumbih, s pritiskom na katere se sproži sistem, ki omogoča, da se premog sam pripelje iz rudarskih rovov. Zgodbe v čast slovenskemu napredku so bile tako samoumevne, da je vsak, ki je karkoli slišal o tem, dodal še pol svojega. Tisti, ki so služili vojsko v Sloveniji, so vse skupaj doživljali, kakor da bi bili v Ameriki. Mladeniči iz domače okolice, ki so delali v slovenskih tovarnah, so se vedli vzvišeno in oholo. To je pri navadnih ljudeh ustvarjalo čudežen privid Slovenije, obljubljenе dežele, kjer vladajo poštenje, red in delo. (Alić 57, 58)

Z osamosvojitvijo Slovenije in potem ko je zaradi tujega državljanstva ostal tudi brez stalnega dovoljenja za delo in posledično zaposlitve, se je za Alića podoba Slovenije kot dežele, ki mu bo omogočila dostojno življenje, dokončno razblinila. Še posebej ko je se je

zavedel razloga, zaradi katerega je ostal brez službe: „Večino ljudi s seznama sem dobro poznal, njihov največjih greh pa je bil, da so stanovali v samskem domu in zato niso izpolnjevali pogojev za državljanstvo. Odpravila sta me z besedami, da je na cesti veliko ljudi, ki so boljši od mene.“ (ibid. 71)

Aliću se življenje na glavo ni obrnilo po lastni krivdi, tudi brez službe ni ostal denimo zaradi napake pri delu. Po osamosvojitvi sta z ženo hotela zaprositi za slovensko državljanstvo, pa so ju pristojni mirili, da se jima ne mudi, nato pa sta se znašla kot žrtve svojevrstnega birokratskega absurda, ki ga Alić jedrnato povzame z naslednjimi besedami: „Moral bi biti zaposlen, da bi pridobil slovensko državljanstvo. In glej ga zlomka, da bi se zaposlil, bi moral biti slovenski državljan.“ (ibid. 84, 85)

Podobno usodo kot Mehmedalija Alić so doživeli tudi številni drugi prebivalci Slovenije iz drugih republik nekdanje Jugoslavije. 25.671 ljudi, večinoma (a ne vsi) rojenih v drugih jugoslovanskih republikah, je bilo 26. februarja 1992 izbranih iz registra stalnega prebivalstva Slovenije, s tem pa so jim bile kršene tudi vse pravice, ki izhajajo s tega naslova. Alićeva teza „o edinem grehu – neizpolnjevanju pogojev za državljanstvo“ dobiva tako širši zgodovinski okvir. Popisana življenjska situacija, v kateri se je znašel avtor, pa prinaša vpogled v nasprotni si podobi Drugega oziroma tuje kulture. Medtem ko velja Slovenija med bosanskim prebivalstvom za ideal obljubljenе dežele, ki se pri Aliću kmalu razblini, in lahko govorimo o neke vrste maniji, pa so nasprotno prebivalci, rojeni v drugih nekdanjih jugoslovanskih republikah, v specifičnem zgodovinskem času za državo Slovenijo oziroma vladajoči del njene politike veljali za manj vredne in so bili postavljeni v pravno neenakopraven položaj z ostalim prebivalstvom. Seveda lahko v primeru avtobiografije *Nihče* z Pageauxovimi pojmi operiramo le pogojno, že zato ker težko govorimo o literarnem delu, in še to morda le v primeru podobe Slovenije v očeh bosanskega prebivalstva. Pri podobi Tujega v očeh Slovenije gre za namreč za konkreten in izoliran političen dogodek, ki presega okvira Pageauxove literarne podobe Drugega.

Navkljub povzročenim krivicam Alić v svojem razočaranju ne zapade v posploševanje in ne pripisuje kolektivne krivde vsem Slovencem. Skozi vso avtobiografijo je jasno zaznati, da so za napake in zločine po njegovem odgovorni posamezniki, ki jih je treba sankcionirati, nasprotno pa ne skopari s hvaležnostjo za vsakega, ki mu je pripravljen pomagati, ali s pohvalami, ko naleti na korektnega posameznika. S preseganjem črno-bele podobe Slovenije

kot zgolj slabe Alić zaobide stereotipe, ki pa se jim kljub temu povsem ne izogne. A tudi ko se ob širokogrudni pomoči sosedov pri urejanju okolice nove hiše v BiH s primerjavo obregne ob sosedsko hladnost in brezbržnost Slovencev to naredi bolj v šali:

-Ljubi otrok, ne ukvarjaj se z greznico, tamle imaš odprtino do jaška, kjer je napeljan glavni kanalizacijski odvod. Za roko mi je kazal proti staremu orehu na svojem vrtu. - Poberi teh nekaj čebul in paprik po poti, potem pa naravnost do jaška. Okleval sem. Misli resno ali se šali? Očitno sem se v vseh teh letih nalezel slovenske mentalitete. Slovenci smo res pošteni, vendar ne bi dovolili niti lastnemu bratu, da svojo kanalizacijo napelje skozi naš vrt. (ibid. 89)

Podoba Drugega (Srbov) v avtobiografiji *Nihče*

Srebrenico so v juliju 1995 napadle, zavzele in kasneje nad muslimanskim prebivalstvom pokol izvršile sile bosanskih Srbov, dogodek, ki se je Alića osebno dotaknil, pa bi utegnil vplivati tudi na podobo Drugega, v tem primeru Srbov, kot se izrisuje v njegovi avtobiografiji. Toda v tem primeru avtor ne podleže kolektivnim sodbam, stereotipom in posploševanju, pač pa jasno razlikuje med odgovornimi za zločine in preostalimi pripadniki srbskega naroda. To naredi že na pojmovni, terminološki ravni: medtem ko napadalce in morilce v Srebrenici dosledno imenuje „zločinci“, „krvoloki“ ali „junaki“, se poimenovanju Srbi za tiste pripadnike tega naroda, ki so v njegovem narodu vršili zločine, izogne. Prav tako ne uporablja drugih slabšalnih oznak, ki jih sicer najdemo tudi v literaturi, ki tematizirajo srebreniški genocid, denimo izraz „četniki.“

Avtorjev individualen pristop in razločevanje med zločinci, odgovornimi za genocid, in drugimi pripadniki srbskega naroda se kaže na primeru srečanja z gospo Milenko Dragar. Želela se je pokloniti žrtvam genocida in čeprav je bila kot Srbkinja pripadnica v vojni in zločinu nasprotne strani, Alić ni niti pomislil, da bi jih odklonil pomoč pri tem, še več – njeno potezo je globoko cenil:

Ko se je predstavila, mi je bilo takoj jasno, da je Srbkinja, in z vsem spoštovanjem sem poslušal njene besede. Najbolj se me je dotaknila želja, da bi odšla v Potočare in se poklonila žrtvam genocida. Ne vem zakaj sem, kljub temu, da je nisem nikoli prej srečal, trdno verjel njenim besedam, a spominjal sem se svoje sošolke Milanke iz prvega razreda osnovne šole in postalo mi je toplo pri srcu. Bila je gozdarjeva hči. Učiteljica Slobodanka, mlada in najlepša učiteljica,

bili smo njena prva generacija, si jo je večkrat posadila v naročje. Milanko in Slobodanko bi rad še kdaj videl. Prelepi spomini na zgodnjo mladost in čas, ko so nas učili bratske ljubezni, četudi nismo bili iste narodnosti in vere, so spomini, ki nekaj veljajo. Hvaležen sem očetu in materi, ker sta me kot otroka tako dobro naučila, da sovraštvo ni dobro in da je treba ljubiti in spoštovati vsakega človeka. Hvaležen sem, da znam to lekcijo še na pamet in jo čuvam kot svoje največje bogastvo. (Alić 160, 161)

V otroštvu naučeno lekcijo o spoštovanju vsakogar pa je Alić upošteval tudi, ko je šlo za tiste, ki so bili tako ali drugače povezani s povzročanjem krivic. Ko je dobil več let po koncu vojne vrnjeno hišo v Potočarih, do tistih, ki so mu jo nasilno zaplenili, ni gojil sovraštva, še manj maščevanja. Nezakonitim najemnikom je bivanje v hiši, ker niso imeli drugam, večkrat podaljšan, za povzročeno mu trpljenje pa jih ni krivil:

Trikrat sem prišel k svoji hiši v Potočare in nikoli nisem srečal gospoda, ki je užival v mojem in mojih bratov trudu. Ko pa sem bil spomladi leta 2002 z ženo in hčerama spet pred hišo v Potočarih, smo tam naleteli na njegovega osemnajstletnega sina. Mlajša hči ga je vprašala, če se lahko dotakne zidu naše hiše. Mladič je prikimal in zmedeno opazoval deklico, ki se je dotikala zidu. Takrat sem ga objel in stisnil k sebi. Rekel sem mu, da se ne sme počutiti krivega, saj je tudi sam žrtev človeške blaznosti, v kateri se je znašel. Rekel sem, naj se poskuša iz vsega tega nekaj naučiti in naj razlikuje dobra dejanja od slabih. Ko so mi hišo končno vrnili, me je junak poklical in me v stiski prosil, naj mu za nekaj mesecev podaljšam dovoljenje za bivanje, saj ni našel nove strehe nad glavo zase in za svoje tri odrasle sinove. Izpolnil sem mu željo. Zame je bilo tako ali tako že prepozno. Nikogar od svojih nisem mogel več vrniti v hišo, katero sta mi sezidala brata in v katero so vtokane moje sanje. V zahvalo mi je junak, ko se je končno odselil, pustil le gole zidove. (ibid. 96, 97)

Če, kljub vsem povzročnim mu tegobam, Alić druge narode in kulture sprejema za enakovredne, pa sam kot predstavnik Bošnjakov oziroma Musliman občuti manjvreden položaj v primerjavi z drugimi narodi. Občutek zapostavljenosti se v Aliću dokončno vsidra v začetku devetdesetih v Sloveniji, spremlja pa ga že od rane mladosti:

V naših učbenikih leta in leta nisem našel muslimanskega imena. Mogoče tega niti ne bi opazil, če se ne bi nenadoma eno pojavilo. Prvi, ki je bil omenjen, je bil Musa Kesadžija, ki ga je neki junak iz besedila o kraljeviču Marku premetaval kot prazno vrečo. Zaradi tega so se nam nekateri posmehovali. Pravili so, da smo nihčeti, da smo nule in da smo Turki, da torej za nas ni prostora v literarnih besedilih, razen ko so potrebovali nekoga, da je sekal drva, ali ki ga je bilo

treba premlatiti. Vsi junaki v knjigah so bili vedno iste narodnosti in ni nam preostalo drugega, kot da smo se tudi v resničnem svetu počutili manjvredne in strahopetne krivce za vso našo zgodovinsko preteklost. (ibid. 31)

In v nadaljevanju:

Pojma narodnosti, kljub očetovi razlagi, nisem mogel povsem razumeti. Če so nas imenovali za Muslimane, zakaj je bil oče med služenjem vojaškega roka vpisan kot neopredeljen? Zakaj so se posmehovali naši noši? Zakaj so požirali črke v naših imenih? Moj brat Hajro je bil imenovan za Ajra. Huso je bil Uso. Na vse smo bili navajeni. Ni nam preostalo drugega, kot da se sprijaznimo s tem, da smo narod, ki ga je naš heroj Tito pozabil v času in prostoru. Ko smo se v šoli naučili brati stavke, smo se naučili brati tudi med vrsticami in kaj kmalu spoznali, da s temi stavki nekaj ni v redu. Takratni slogan vseh sloganov se je glasil: „Enakost vseh narodov in narodnosti.“ Naši Drini pa bo še dolgo v prihodnost nerodno, saj je večna priča neenakosti narodov v nekdanji Jugoslaviji. Ona še predobro pozna vse krivice in ve, čigava nedolžna kri se je zlivala v njene bistre vode. (ibid. 32)

Povojna Jugoslavija je, kljub načelni politični egalitarnosti narodov simbolizirani v geslu „bratstvo in enotnost,“ Muslimanom enakopravnosti dolgo časa zagotavljala zgolj deklarativno in jih kot šesti konstitutivni narod priznala šele z ustavo sprejeto leta 1971. „Nacionalističnim referencam 'boja zoper Turke'“ pa v „svoji reduktivni unifikaciji preteklosti“ ni zaobšla tudi „socialistična ideološka konstrukcija zgodovine.“ (Matajc 224). Ali kot je v delu *Oče* zapisal Miljenko Jergovič: „Naš socializem (...) je bil pravzaprav čuden spoj Kardeljevih Smeri razvoja socialističnega samoupravljanja ter epskih pesmi o kraljeviču Marku in njegovih težavah s Turki.“ (Oče 10, v Matajc 224)

ZAKLJUČEK

Srebreniški genocid, v katerem so vojaške sile bosanskih Srbov julija 1995 zasedle mesto z večinsko bošnjaškim prebivalstvom in v masovnih eksekucijah, ki so sledile, pobile več kot 8000 civilistov, ni ostal spregledan tudi v literaturi. Kot osrednji motiv se pojavlja v nekaj tako domačih kot tujih dostopnih literarnih delih, pomembno mesto pa pokol v Srebrenici zavzema tudi v avtobiografskem delu *Nihče* Mehmedalije Alića, obravnavanem v pričujočem diplomskem delu. Alić je vojno v BiH preživel v Sloveniji, kamor je s štirinajstim leti odšel na šolanje za rudarja v upanju na boljšo prihodnost. Slednje je dokončno izpuhtelo, potem ko je kot tujec ostal brez stalnega dovoljenja za delo in posledično zaposlitve, na eksistenčnem robu pa je iz nove domovine nemočno opazoval dogodke v rodnih krajih. V masovnih pobojih, ki so sledili zasedbi mesta, so pripadniki sil bosanskih Srbov ubili oba Alićeva brata, mati in gluhonema sestra sta bili pregnani, izgubil pa je tudi veliko drugih sorodnikov.

Samo dogajanje v juliju leta 1995 avtor v avtobiografiji tako tematizira zgolj na kratko in na dveh mestih: prvič posredno preko pričevanja matere ob srečanju v begunskem centru v Puračićih in drugič, ko opisuje, kako je po vrsto letih dobil vrnjeno hišo v Potočarjih. Kljub skromni neposredni tematizaciji genocida v *Nihče* ves čas odmeva skozi Alićeve spomine na izgubljene sorodnike, ki jih močno spodbudi odkritje posmrtnih ostankov žrtev izvensodnih pobojev po drugi svetovni vojni v Rudniku Laško. Razočaran nad zgodovinsko cikličnostjo in človekovem ponavljanju napak vzporeja oba dogodka, predvsem pa ga izkušnja srebreniškega genocida notranje obvezuje, da ustrezno poskrbijo za pobite v Hudi jami. Negativne izkušnje tako v Sloveniji kot med vojno v rodni BiH pa se pri Aliću ne odražajo skozi negativno podobo Drugega oziroma druge kulture, kot sem ugotavljal v imagološkem delu diplomskega dela. Podoba Slovenije in (bosanskih) Srbov, katerih vojaški predstavniki so izvršili napad na Srebrenico, ni stereotipna, sovražna, predvsem pa Alić ne podleže kolektivnemu označevanju, ampak razmejuje med odgovornimi za napake in zločine in ostalimi predstavniki drugega naroda, s katerimi avtor skuša celo preseči politične bariere. Avtobiografija nam skozi podobe Drugega v Alićevih očeh in njegovo življenje nudi tudi zrcalno podobo Bošnjakov v očeh Drugih.

SEZNAM VIROV IN LITERATURE

Alić, Mehmedalija. *Nihče*. Ljubljana: Cankarjeva založba 2013.

„*Anger over Dutch Srebrenica Medal*,“ 2006. BBC. Splet. 5. junij 2017.

<<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/6207254.stm>>

Avtobiografski diskurz. Ur. Alenka Koron in Andrej Leben. Ljubljana: Založba ZRC, 2011.

Jakob, Jure. Otroški pogled. Elementi dvoglasja v avtobiografskem pripovedništvu Lojzeta Kovačiča. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2010.

Koron, Alenka. *Sodobne teorije pripovedi*. Ljubljana: Založba ZRC, 2014.

Kos, Janko. *Književnost. Učbenik literarne zgodovine in teorije*. Maribor: Založba Obzorja, 1997.

Latić, Džemaludin. *Srebreniški inferno. Pismo iz Bosne za Danteja Aligherija*. Ljubljana: Založba Umco, 2015.

Matajč, Vanesa. *Pripovedne strategije v reprezentacijah nasilja: sodobna bosanska romana o vojni v Bosni*. Primerjalna književnost 39/1 (2016): 215–238.

Meirik, Karen. *Controversial Srebrenica Report Black Table*. Institute for War & Peace Reporting, 2005. Splet. 5. junij 2017 <<https://iwpr.net/global-voices/controversial-srebrenica-report-back-table>>

Nećak, Dušan in Božo Repe. *Oris sodobne obče in slovenske zgodovine. Učbenik za študente 4. letnika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2003.

Pirjevec, Jože. *Jugoslovanske vojne 1991–2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2003.

Pirjevec, Jože. *Jugoslavija 1918–1992*. Koper: Založba lipa, 1995.

Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti. Imagološko berilo. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2005.

Rhode, David. *A Safe Area. Srebrenica: Europe's Worst Massacre Since The Second World War.* London: Pocket Books, 1997.

Smolej Tone. *Uvod v primerjalno književnost.* Zapiski s predavanj. Študijsko leto 2005/06, Filozofska fakulteta Ljubljana.

Srebrenica. Dokumenti, pričevanja, haški proces. Ur. Julija Bogoeva in Caroline Fetscher. Ljubljana: Študentska založba, 2005.

Taljić, Isnam: *Roman o Srebrenici.* Mengeš: Založba Ciceron, 2005.

Tematologija, izbrana poglavja. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Študentska založba, 2010.

Vidmar, Janja in Grivič, Boris. *Tretja možnost.* Dob: Založba Miš, 2014.

Spletni viri:

Genocid u Srebrenici, 2017. Wikipedia, the free encyclopedia. Splet. 28. april 2017.

<https://hr.wikipedia.org/wiki/Genocid_u_Srebrenici>

Haaško sodišče potrdilo dosmrtni zaporni kazni za genocid v Srebrenici, 2015.. Delo. Splet.

5. junij 2017. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Genocid_u_Srebrenici>

Rat u Bosni i Hercegovini. Wikipedia, the free encyclopedia. Splet. 5. april 2017.

<https://sh.wikipedia.org/wiki/Rat_u_Bosni_i_Hercegovini>

Srebrenica, 2017. Wikipedia, the free encyclopedia. Splet. 10. maj 2017.

<<https://sh.wikipedia.org/wiki/Srebrenica>>

Srebrenica massacre, 2017. Wikipedia, the free encyclopedia. Splet. 12. maj 2017.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Srebrenica_massacre>

Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisani Nejc Marcen izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem
(ustrezno obkrožiti)

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum: 13.9.2017.

Podpis kandidata / kandidatke: _____